

Jyske benbrudslæger.

Af K. Carøe.

I.

Af erfaringen, empirien, er al lægekunst fremgået; de mænd og kvinder, som fra først af udøvede den, var alle lægfolk uden teoretiske kundskaber, empirikere, en betegnelse, der senere, da lægekunsten tillige blev en lægevidenskab, er vedblevet at bruges om disse læge læger og derfor efterhånden blevet omtrent ensbetydende med kvaksalvere, de, der skryder med deres salver, med hvilke de privilegerede kirurger og læger stadigt lå i strid.

Det var dog ikke af videnskabelige grunde, at kampen mod kvaksalverne oprindeligt opstod; indtil langt ind i det 18de århundrede var det en forholdsvis ringe del af lægegerningen, der udøvedes af universitetsuddannede læger; den langt overvejende del udførtes af barberkirurgerne, hvis antal var mange gange større end lægernes, og som betragtedes som hørende til håndværkerstanden og derfor, i alt fald i de større byer, var samlede i lav med et bestemt antal amtsmestre, der strængt holdt over deres rettigheder og lige så lidt som skomagere og skræddere tillod andre at gøre indgreb, indpas som det da hed, i disse; derfor blev kvaksalverne også jævnlige

kaldt med de fra andre håndteringer kendte betegnelser: fuskere eller bønhaser, det nedertyske Bønhase, lofthare, en ikke faglært arbejder, der fusker i faget.

Med den ringe forsyning af kirurger, end sige læger, som i ældre tider fandtes herhjemme, var der en vid arbejdsmark for empirikerne, og mange af dem har, når det galdt ydre skader, navnlig benbrud og lignende, sikkert i tidens løb ydet god hjælp, og hvad der ikke havde mindst betydning, haft befolkningens tillid, medens den ofte med mer eller mindre ret så skævt til de privilegerede eller af staten ansatte læger og kirurger, som i landbefolkningens øjne havde to store fejl: at de i reglen boede langt borte i byerne og var meget dyrere end den lokale »kloge mand« eller »kloge kone«, som efterhånden blev den danske almues betegnelse for dem, som den ikke vilde anerkende var kvaksalvere, der ulovligt greb ind i andres rettigheder; den betragtede det langt mere, og gør det endnu den dag i dag, som et indgreb i dens rettighed ikke at måtte bruge dem.

Der var dog sikkert også en anden årsag til, at befolkningen foretrak sine hjemlige benbrudslæger for de statsansatte distriktskirurger, den følte sig fremmed over for dem og kunde også nok have nogen grund dertil. Den overvejende del af de i slutningen af det 18de og begyndelsen af det 19de århundrede uddannede kirurger stod socialt ikke højt; de var begyndt med at lære håndværket som drenge og svende hos amtskirurger eller militærkirurger, kom derfra uden nogen forudgående almindelig undervisning til kirurgisk akademi for om muligt at tage eksamen der, hvad der ikke lykkedes for en mængde af dem; for dem, det lykkedes, var da vejen den, enten, hvis de havde midler dertil, at købe sig et amt, eller at søge ind i hæren, og fra kompagnikirurger tjene sig opad, indtil der åbnede sig udsigt til at opnå

et distriktskirurgikat og gå over i civiletaten, i reglen med den i militærtjenesten nåede rang, hvorfor det at blive distriktskirurg næsten var det samme som at blive krigsråd, hvorefter det ligefrem vrimgik i ældre tiders lægestand. Den tids militære uddannelse var næppe en god skole for den embedsmand, der ude på landet skulde vinde befolkningens tillid; og at det i adskillige tilfælde var distriktskirurgernes egen skyld, når forholdet til befolkningen var dårligt, fremgår ofte nok af amtmændenes udtalelser, og sundhedskollegiet var ikke sparsomt med direkte at udtale sin misbilligelse over for dem eller at lade kancelliet tildele dem irettesættelser, enkelte gange endog at lade dem sætte under anklage og fradømme embedet.

Og endnu en grund var der, til at mange af dem følte yderligere som fremmede, det var deres sprog, idet en mængde af dem var af tysk oprindelse og aldrig lærte at tale eller skrive dansk korrekt; helt op imod 1830 indsendte således distriktskirurgen på Læsø sin årlige medicinalberetning på tysk, et ganske vist da sjældent, men navnlig tidligere ofte forekommende tilfælde. Hvor vanskeligt det måtte falde disse tyske kirurger at gøre sig forståelige for danske bønder, har en af dem, kirurg Rips, der i over 20 år havde praktiseret i Thisted, i 1797 selv åbent tilstået i en ansøgning, i hvilken han siger, at hans modersmål er i Jylland ganske fordærvet, og det danske sprog kan han ikke ret tale, så at han mangler gaver til at forklare sig. Man kan endnu gøre sig en ret tydelig forestilling om, hvorledes dette sprog har lydt og tog sig ud på skrift, ved i »Dania« VII, s. 57 at læse en skrivelse fra Baurmeister, der 1790—1820 var distriktskirurg på Amager; og dette sprog taltes af mange; fra 1776 til 1820 fik henved 130 fremmede kirurger, næsten alle tyske, indfødsret.

Om den iver, hvormed i ældre tider barberkirurgerne, og ved lejlighed også lægerne, forfulgte kvaksalverne, klagede over dem eller bragte dem for retten, indeholder navnlig ting- og rådstuebøgerne talrige vidnesbyrd, der vel nok bringer mange morsomme men i regelen lidet tiltalende træk og begivenheder for dagen. Langt sjældnere lader det sig påvise, at der fra lægernes side er ydet empirikerne anerkendelse, men sket er det af og til; herom vidner således Thomas Bartholin's udtalelser om Terkel Eskildsen (c. 1534—1624) »rusticus Cimber«, den jydsk bonde i Jested ved Ribe, hvis salver gennem Bartholin's omtale nåede at blive optagne i den europæiske medicinske litteratur¹⁾, hvilket også gælder for Bartholin's omtale af Villum Trelund's råd mod blodsot, der fra 1652 til 1677 udkom i flere udgaver. Meget taler også for, at der fra fysikus Eichel's side er set igennem fingre med den store og ejendommelige lægevirksomhed, som den fremragende fynske bonde Jørgen Christensen²⁾ i Korsebjærg ved Odense gennem en lang år-række udøvede, muligvis i erkendelse af dens nytte og i hvert fald dens udøvers uegennyttighed. Og endnu så sent som i 1792 gav collegium medicum degnen i Søllerød Nikolai Gottschalck Müller (c. 1733—1800) tilladelse til at yde hjælp både i medicinske og kirurgiske tilfælde, hvortil han var anbefalet af en række af Københavns mest ansete læger, og meddelte distriktskirurgen, der havde forlangt ham tiltalt for kvaksalveri, at han ikke var berettiget til at påtale Müller's virksomhed, over hvilken der ellers ikke var ført klage.

Jo mere landet forsynedes med læger eller rettere kirurger, idet der fra 1770 til 1790 oprettedes henvend

¹⁾ K. Carøe: Terkel Eskildsen og hans salver. Fra Ribe Amt. 1914.

²⁾ » » Jørgen Christensen, en lægekyndig fynsk bonde fra det 18de århundrede. Fra Arkiv og Museum. 1913.

50 distriktskirurgikater, desto mere kom for dagen, hvor megen skade kvaksalverne tilføjede befolkningen og tilige embedslægerne, hvem de berøvede en stor del af de indtægter, som det var beregnet, at de skulde supplere deres sparsomme lønning (150 rdl.) med. Samtidig bredte sig over hele landet, men navnlig over Jylland, veneriske lidelser — det jyske syfiloid — der blev en for befolkningen truende farsot, som regeringen ved lægernes hjælp med kraft søgte at dæmme op mod; men for denne bestræbelse viste kvaksalverne sig at være en betydelig hemsko, thi til deres ukyndige hjælp søgte store dele af befolkningen, og derved blev det umuligt at komme ondt til livs. Det blev da også denne sygdoms voksende udbredelse, der gav stødet til en forordning mod kvaksalveri.

Før den forordning om medicinalvæsenet, som Christian IV gav i 1619, kendes intet almindeligt forbud mod kvaksalveri. Først da blev det udtrykkeligt forbudt »apotekere, bartskeerer, kymister, okulister, brokskeerer, kvaksalvere og adskillige empirici« at indgive de syge noget eller foreskrive indvortes medicin; og dette indskærpedes atter i forordningen af 1672. Overholdt blev dog disse bestemmelser langt fra, herom vidner således rådstueplakat 9. Nov. 1735, at de uberettigede personer, som i København antager nogen i kur, skal første gang betale i bøde 8 rdl., anden gang dobbelt så meget og tredje gang 50 rdl. eller arbejde et halvt år i skubkarren, og de, som betjener sig af slige folk, bøde hver gang 4 rdl.; men hjulpet videre synes det ikke at have gjort, thi 24. Okt. 1778 blev denne rådstueplakat på ny indskærpet, vistnok også uden større virkning.

Der gik så 24 år, inden spørgsmålet atter kom op, og det skyldtes da en sessionskirurg i Fyn, der i foråret

1792 indberettede til kirurgisk akademi, at han havde bemærket, at en stor mængde af de mødte værnepligtige som børn var blevet skårne for brok med det resultat, at de snart på den ene snart på begge sider var kastrerede; hos nogle af dem var der endnu virkeligt brok, men hos de fleste intet; han formodede, at det navnlig var svine-snidere, der gav sig af hermed, og tilføjede, at kirurgerne i Nyborg og Ringe havde forsikret ham, at i sidste vinter var der i denne egn af omfarende broksnidere skåret over 20 for brok, mest børn fra 2 til 8 år.

Kirurgisk akademi indberettede da til kancelliet, at adskillige højst ukyndige folk rejste omkring i provinserne og lemlæstede mange mennesker, navnlig børn, under foregivende af at skære dem for brok, endskønt det i de fleste tilfælde kan være uvist, om noget brok er til stede, da der gives adskillige andre svagheder på den del af legemet, hvilke kan forlede slige, i kirurgien aldeles uvidende folk til at se brok, hvor intet findes, og disse svagheder derimod ofte med en ringe hjælp af en erfaren kirurg og sædvanlig uden nogen smertelig operation kan hæves, ligesom og i det øvrige den her omtalte legems-skade selv, såvidt den findes hos børn, altid kan uden operation helbredes. Da disse omflakkende folks foretagende både strider mod menneskeligheden og hindrer folkeformerelsen, henstillede akademiet, at almuen blev advaret om de farlige følger, som deres børn og andre, der betror sig til kvaksalvere og uerfarne personer, i slige tilfælde udsættes for; og i overensstemmelse hermed udgik der 23. Juni 1772 skrivelse til amtmændene samt med pålæg om at lade dem, der gjorde sig skyldige heri, straffe, og kort efter til biskopperne om at lade det bekendtgøre fra prækestolene.

Omtrent samtidigt indkom der fra landkirurgen på

Bornholm klage over, at befolkningen der aldrig hentede læge, før alt håb var ude, men brugte kvaksalvere af begge køn, der målte, signede, støbte bly m. m., hvortil amtmanden føjede, at kvaksalverne udsprede onde rygter om lægerne for at afskrække folk fra at søge dem, og at de anrettede større skade, end man kunde forestille sig, og lod sig betale dyrere end lægerne, der, skønt de begge var duelige, intet fortjente ud over deres løn (170 rdl.), som de ikke kunde leve af.

Regeringen greb da til det ikke ubekendte gamle middel at ekstendere forordningen af 9. Nov. 1735 til Bornholm, hvad den iøvrigt allerede 1773 havde gjort for Bergens vedkommende.

Det blev dog ikke svinesnidernes virksomhed, der kom til at gøre udslaget, men som alt nævnt kvaksalvernes behandling af veneriske sygdomme, der gav stødet til en almindelig forordning mod kvaksalveri.

Det synes først at være i Fyn, at man c. 1757 lagde mærke til, at venerisk syge greb mere og mere om sig; i alt fald siges der i det første reskript, som blev udstedt om denne sygdom 20. Okt. 1773 og kun galdt for Fyn, at den for nogle år siden havde ytret sig der på adskillige steder, og at den nu befrygtes at ville tage overhånd, et reskript, der har sin store betydning derved, at i det den vederlagsfri behandling fastsloges langt tidligere end i noget andet land. Dette reskript fulgtes i de følgende år og til langt ind i det 19de århundrede af en række lignende for de fleste af de andre amter, og allerede fra midt i firserne blev der rundt omkring, men navnlig i Jylland, hvor sygdommen synes at have været mest udbredt, oprettet sygehuse udelukkende til veneriskes behandling.

Hovedforordningen mod sygdommen blev det reskript

til samtlige stiftamtmand og biskopper af 2. Juli 1790,¹⁾ hvorved der blev givet enslydende regel for de veneriskes helbredelse på offentlig bekostning, og det blev da også en biskops indberetning der kom til at give stødet til forordningen mod kvaksalverne.

Fra biskop Janson i Århus indkom i 1793 til kancelliet den protokol, han havde ført på sin visitationsrejse i 1792, i hvilken han havde anført, at der især i Bjerge sogn (1 mil syd for Horsens) var mange angrebne af »radesyge«. Dette foranledigede kancelliet til i foråret 1793 at tilstille collegium medicum Janson's indberetning, og kollegiet anmodede da om, at der måtte blive indhentet nærmere oplysninger fra stiftamtmanden, landfysikus og distriktskirurgen; på grund af en truende koppe-epidemi blev der imidlertid på den tid foretaget omfattende inokulationer i amtet, der lagde beslag på de få lægers tid, og først i Dec. 1793 kunde derfor fysikus Hahn i Århus og distriktskirurg Flock i Horsens afgive deres beretning, af hvilken det fremgik, at der fra sygehuset i Horsens 1788—1793 var udskrevet som helbredede 142 veneriske patienter fra Bjerge herred, hvor der nu kun var få tilbage med denne sygdom, som nærmere omtaltes, navnlig de udbredte ødelæggelser af ansigtets næseparti med åbne, flydende sår, som biskop Janson i sin protokol også særligt havde omtalt som modbydelige ved kommunionen.

De to læger endte erklæringen med følgende udtalelse: »Hvad lægen angår, så bruges samme måde i denne liden krog som blandt den største del af menneskekønnet, nemlig at agte mindst på sit eget fysiske vel. Først bruger

¹⁾ Reskriptet slutter med: »Og haver biskoppen alvorligen at formane præsterne at anmelde de syge eller mistænkte, som kunde være eller blive dem bekendte«.

de, hvad de selv troede at vide, venner og naboers råd, dernæst såkaldte kloge mænd (kvaksalvere) — hvis mængde her i landet er et ødelæggende onde for landmanden; de bruger disse helst, fordi de er deres lige, snakker dem efter munden, anvender kuns et medikament (nemlig mercurius), omgås frit dermed som andre med brød og giver dem, når medicinen hændelsesvis træffer sygdommen, en så betryggende attest, at de nu og til alle tider uden fare kan omgås al smitte uden deraf at blive befængte; følgen deraf viser sig des værre for ofte — og til sidst den rette læge; hans kundskab er da som oftest ude i stand til at hæve den forårsagede skade, i det mindste ikke at erstatte tabet.

På denne måde er næseødelæggelsen sket der, og således vil det vedblive, dels at vanskabe ubesmittede, dels også at vedligeholde, ja udbrede den veneriske sygdom, når slige kvaksalvere frit må øve deres spil.

Hahn giver derefter en skildring af de uheldige hygiejniske forhold, hvorunder den jyske almue lever, både hvad fødemidler, boliger og renlighed angår, hvilket har stor indflydelse på den veneriske sygdoms udvikling og denne må derfor behandles på en fra den sædvanlige kur afvigende måde; men dertil udfordres kundskaber, dømmekraft og menneskekærlighed, hvilke egenskaber disse kvaksalvere aldeles mangler, hvis eneste attrå er gevinst.

Stiftamtmand Høegh-Guldberg udtalte, da han 24. Dec. indsendte lægeberetningen, at han var blevet meget forbavset ved af Hahn's erklæring at se, hvor udbredt sygdommen var i Bjerge herred; i Stjernholms amt har han forfulgt den siden sin ansættelse. »Hvad de fordævelige kvaksalvere angår, som har gyseligen fordærvet de ellers elendige, så har jeg straks gjort alle mulige anstalter for at udfinde og opdage dem. Men jeg, der i Havreballegårds amt har mærket dem og forjaget dem og deres

kur herfra, kan dog, fordi de andetsteds tåles og allevegne ulykkeligen afholdes og hemmeligen bruges af almuen, aldrig stå inde for deres indsnigelse, når der ikke bliver sat korporlig straf for disse landeplagere og en passende mulkt for dem, som bruger dem.

Af kancelliet blev amtmandens udtalelse tilstillet collegium medicum, der 15. Febr. 1794 afgav følgende ret mærkelige erklæring, nemlig at sygdommen ikke var andet end »skørbug alene foranlediget af megen salt spise, indeklemte og lidet luftede værelser, stor urenlighed etc. eller og venerisk sygdom ene eller kompliceret med skørbugen eller og med skørbug sammensat kronisk scabies (fnat) der kunde bekæmpes med de sædvanlige til rådighed stående midler og foranstaltninger Men at så mange bliver ilde kurerede, næseløse og beholder for livstid anden vansynlighed, er blot at tilskrive urigtig og forvoven misbrug af mercurialibus uden det vedbørlige forhold, som foretoges af de i stor mængde i provinserne adspredte kvaksalvere. Disse dumdristige kvaksalvere kan for hele landet anses for en stor og farlig landeplage, som man må indstille for det kgl. kancelli at kan fortjene den største opmærksomhed og virksom afskaffelse, og det ved en almindelig forordning, som strækker sig til det hele; thi ellers vindes ikke øjemedet, da disse kvaksalvere, om de end fordrives af et distrikt, nedsætter de sig i nærheden på et andet og bliver ved at bedrage og mishandle den enfoldige almue rundt om. Vi må derfor bifalde hr. stiftamtmandens forslag, at disse kvaksalvere, når og hvor de betræffes, må hensættes i nærmeste tugthus på 1 á 2 år; at alle syge, som har brugt dem, mulkteres for hver gang med 2 á 4 rdl. Og på det at sådan uorden des bedre kan overses, indlades tillige, om ikke præsterne hver i sit sogn bør anmelde for øvrigheden såvel kvaksalverne som de syge,

der bruger dem, samt at præsterne i forsømmelses fald derfor bør blive ansete«.

Kancelliet overdrog generalprokurør Colbjørnsen på grundlag af disse udtalelser at udarbejde et forslag til en forordning mod kvaksalvere; han tog bestemt afstand fra de ældre bestemmelser; at straffe »de ulykkelige personer, der af godtroenhed har overladt sig til de ukyndiges kur og derved tabt deres helbred, det synes mig umenneskeligt. Iøvrigt er det vel ikke nok at afskaffe kvaksalverne; almuen må oplyses og de øvrige vedkommende [embedsmændene] efterkomme de dem påliggende pligter.«

Hvor forsigtigt i det hele kancelliet tog på denne sag, fremgår af de to andre voterendes udtalelser:

1) »Dersom en ny forordning skal udgå mod kvaksalverne, så måtte den vel skrives med megen varsomhed, at derved ikke snarere skal virkes skade end gavn. Den måtte vel helst indeholde en advarsel for almuen mod at bruge ukyndige folk i sygdomstilfælde, og straffen for de uberettigede læger måtte vel de første gange være moderat, så korporlig straf først fandt sted efter gentagne forseelser; men for al ting vil det vel være nødvendigt at sørge for, at de beskikkede kirurger ikke ved forordningen skulde blive autoriserede til at chikanere enhver, som gav et råd i et medicinsk eller kirurgisk tilfælde, hvor ingen ordineret læge i hast kunde fås.«

2) »Sandt er det, disse kvaksalvere anretter megen ulykke. Ubetænkeligt synes det mig forhånden her som i hertugdømmerne at foranstalte, at når denunciationen af vedkommende autoriserede læge indkommer, øvrigheden ex officio foranstalter sagen undersøgt og påtalt.«

En yderligere støtte fik sagen ved et forslag fra amtmand Ferslew i Thisted i anledning af, at adskillige bønder i amtet meddelte syge råd og medikamenter og var komne således i orde herfor, at den største del af bonde-

standen, som behøvede råd eller kirurgisk hjælp, henvendte sig til disse fuskere og kvaksalvere. Da der ingen lov findes, hvorefter de kan straffes, indstillede Ferslew, om ikke kgl. befaling af 9. Nov. 1735 (se side 429) måtte ekstenderes til amtet, så at alle fuskere og kvaksalvere skulde anses efter denne befaling med mulkt af 8 rdl. for første gang begået kvaksalveri, fordoblet anden gang og tredje gang til 50 rdl., og de, som lod sig betjene af dem, hver gang med 4 rdl.

Colbjørnsen's forslag blev 22. August refereret i statsrådet og her approberet med enkelte uvæsentlige ændringer, men tillige med en meget væsentlig, idet der til Colbjørnsen's 6 paragraffer blev føjet en 7de, eller efter den plads, som den fik i forordningen, en 6te, som i sin første affattelse lød noget anderledes, end den kom til i sin endelige form: »Skulde ellers nogen med rutine og ellers have erholdt og tilvejebragt sig fortrinlig dueligheid i at helbrede et eller andet enkelt tilfælde, da tillades det ham at melde sig hos fysikus, som efter nøje undersøgelse meddeler ham en attest om hans kundskab og færdighed i det fag, og kan han da efter befindende vente af vedkommende amtmand og fysikus at blive autoriseret til at praktisere, dog blot i et vist fag og i det distrikt, han bor i.«

Det hører til sjældenhederne, at der på et så sent stadium pludseligt i et lovforslag indsættes en paragraf, som forud slet ikke har været på tale og i væsentlig grad forandrer forslaget; det vilde derfor have været af interesse at påvise, hvad der gav anledning hertil, og hvem det særligt skyldes; men dette er umuligt, da statsrådsprotokollerne fra den tid ikke mere findes, rimeligvis gåede til grunde ved Kristiansborgs brand 1884.

At paragraffen er kommet noget hovedkulds ind, derpå tyder også dens ret ubehjælpssomme form, der ved for-

ordningens endelige affattelse blev ændret væsentlig derved, at det blev kancelliet, som kom til at afgøre, om tilladelse kunde gives: »Skulde nogen, som ikke er egentlig læge, have erhvervet sig udmærket kundskab og fortrinlig duelighed i en eller anden del af lægekunsten eller i at helbrede en eller anden sygdom, da kan han, når han med amtmandens og fysici vidnesbyrd godtgør at besidde nævnte egenskab, vente igennem kancelliet at erholde tilladelse at praktisere, dog blot i det distrikt, han bor, og at hans ret til at foreskrive lægemidler indskrænkes til de dele, han har bevist sig at være kyn- dig udi«.

Med denne væsentlige og enkelte uvæsentlige ændringer udgik så Colbjørnsen's forslag som forordning 5. Sept. 1794.

Siden den tid har forordningen, der endnu har sin fulde gyldighed, været anvendt indtil 1887, da den sidste bevilling blev givet, men året efter på grund af misbrug taget tilbage; men der har efter den tid været indgivet og indgives stadig endnu ansøgninger i henhold til § 6, der ret ofte blev et stridens æble mellem kancelliet og dets medicinske konsulenter, collegium medicum indtil 1803 og derefter sundhedskollegiet indtil 1907 og nu sundhedsstyrelsen; dog må det straks betones, at i det hele og store er paragraffen ikke blevet meget anvendt, idet der fra 1795 til 1887 i alt kun er givet c. 30 tilladelser mod henved 100 afslag; muligt er det dog, at

enkelte bevillinger her kan være oversete, men mange er det næppe.

Til en begyndelse stillede først collegium medicum og senere sundhedskollegiet sig jævnlige ret velvilligt over for en del af ansøgerne, eller søgte at slippe uden om den egentlige bevilling ved en udtalelse om, at vedkommende var berettiget til i nødsfald at yde den hjælp, som enhver var forpligtet til, indtil en autoriseret læge kunde komme til stede — hvad han dog kun sjældent gjorde, da han ikke blev hentet; at præsterne lige på trods af forordningens ord i reglen anbefalede kvaksalverne, lader sig bedre undskylde end forsvare; men at de juridiske embedsmænd også ofte gjorde det, synes nu mere uforståeligt; det kan derfor være rigtigt at anføre, hvad en af Jyllands dygtigste og mest ansete amtmænd, Faye i Thisted, udtaler herom i en erklæring fra 1834.

»Jeg har stedse været og af en lang erfaring er blevet bestyrket i den formening, at det er nyttigt, ja endog nødvendigt, at der omkring på landet i provinserne opholder sig visse individer, der besidder øvelse i at behandle luksationer og benbrud samt at kurere sår og anden udvendig skade. Når anordningen bestemmer straf for kvaksalvere, har lovgiveren formentlig taget hensyn til indvortes sygdomme, som ved urigtig behandling lettelig kunde blive dødelige; hvad derimod udvortes beskadigelse betræffer, da behøves dertil kun få videnskabelige kundskaber; en øvet hånd og bekendtskab til nogle plastre og salver er alt, hvad der udfordres til dette slags kure.

Da kirurgikaterne i almindelighed har en temlig vid udstrækning af 2 eller 3 herreder, og da der i en sådan kommune næsten daglig indtræffer et eller andet uheld, så vilde det ikke være muligt for lægerne i rette tid at assistere dem, som kunde behøve deres hjælp; thi ofte hænder det, at når en vogn ankommer efter at have kørt

flere mil for at hente lægen, er denne fraværende på landet, enten hos barselkoner eller hos epidemiske syge eller i vaccinationsforretninger, så at den ankomne kusk må køre egnen rundt, inden han kan træffe lægen. Imidlertid er patienten udsat for de største lidelser, og den med luksationerne eller benbrud fremkomne hævelse gør det ikke sjældent vanskeligt, ja umuligt at bringe benene og ledemodene i orden.

Dette har krigsråd (distriktskirurg) Wittendorff erkendt og derfor givet sit samtykke til, at Niels Kudsk må uden tiltale af ham befatte sig med omhandlede tilfælde.«

Erklæringen er et fuldtro vidnesbyrd om den humanitet og den omhu for almuens vel, som prægede al Faye's virksomhed i amtet, hvor hans minde stadig holdes i ære; men den viser også i hvor høj grad den ældgamle opfattelse af kirurgien som et håndværk, hvortil der ikke behøvedes kundskaber, endnu var rodfæstet selv hos en så højtuddannet mand som Faye, for hvem kun indvendig men ikke udvendig kur er kvaksalveri; og hvor indgroet denne opfattelse har været hos juristerne, fremgår deraf, at der endnu i 1853 faldt en dom, hvorved en kvaksalver med denne begrundelse blev frikendt.

Faye's erklæring viser også, at der fra lægernes side kunde ses med forståelse på de vanskeligheder, som de store afstande kunde volde befolkningen, når det galdt lægehjælp; og navnlig stillede fysici, der ligesom amt-mændene havde ansvaret for befolkningen på et stort område, sig ofte velvilligt over for andragender om bevilling, dog mere ud fra det synspunkt, at det var bedre at give de nogenlunde duelige og hæderlige en sådan tilladelse, da det dog var umuligt at hindre dem i deres kirurgiske virksomhed, og at forbud gjorde mere skade end gavn. Og at der imellem disse selvlærte kirurger

har været folk med en vis dygtighed, viser både Kudske-slægten i Thy¹⁾ og Mads Weis.²⁾

I første tredjedel af det 19de århundrede indeholder medicinalberetningerne da også kun sjældent klager over kvaksalvere; men efterhånden som lægernes antal tiltog ved oprettelse af ny distriktskirurgater og privat ned-sættelse, kom resultaterne af kvaksalvernes uheldige be-handling mere og mere for dagen, og lægerne mærkede konkurrencen stærkt i deres i forvejen små indtægter; fra midten af trediverne begynder der da i medicinalbe-retningerne jævnlige klager over dette uvæsen, mest fra Jylland, hvor kvaksalverne, som følge af de store afstande i de mere øde egne til byer og læger trivedes bedst. Men også i selve hovedstaden greb ondet om sig, skønt der her jo ikke var mangel på læger, og navnlig skyldtes det autoriteternes eftergivenhed over for en enkelte kvaksalverske, Ane Larsen, som i årene 1810—1830 udfoldede en stor virksomhed i København,³⁾ og det var hende, som i 1817 gav sundhedskollegiet anledning til at tage spørgsmålet om kvaksalvere op til indgående be-handling.

Selv havde kollegiet ikke været uden skyld i, at Ane Larsen's virksomhed havde fået et vist privilegeret præg, idet det, til dels presset af kancelliet, hvor Ane Larsen synes at have haft interesserede beskyttere, var gået ind på at give hende tilladelse til i enkelte tilfælde at tage patienter under behandling under tilsyn af stadsfysikus. Men da tilfældenes antal stadig voksede, bestemte kol-

¹⁾ K. Carøe. Folkekirurgi i Thy. Saml. til jydske Hist. og Topografi. 4 R. II.

²⁾ K. Carøe. Mads Weis, priv. benbrudslæge og operatør. Aarb. udg. af hist. Samf. for Aarhus Amt 1914.

³⁾ E. Ingerslev: En københavnsk Kvaksalverske i Tiden 1810—1830. Hist. Medd. om København V, s. 27, 238.

legiet sig til over for kancelliet at udvikle sine anskuelser om og standpunkt til kvaksalverne, og overdrog til overmedikus O. H. Mynster at affatte en betænkning, som 21. Dec. 1817 blev tilstillet kancelliet.

Når man nærmere vil bestemme, hvilke personer, der kan kaldes kvaksalvere, så kan disse vel defineres: personer, som, uden at have lægekyndighed i det hele, befatter sig imod betaling med at helbrede sygdomme enten i almindelighed eller, om de end indskrænker sig til visse enkelte arter af disse, så dog befatter sig med slige arter deraf, som man ikke med sikkerhed kan behandle uden at besidde i det mindste nogen videnskabelig dannelse og en almindelig udsigt over lægevidenskaben i det hele. Der er så mange årsager, hvorfor det ofte må forekomme den i lægekunsten uindviede, som om disse mennesker måtte ikke aldeles afholdes fra at udøve deres praksis: 1) snart har kvaksalverne helbredt folk, som lægerne forgæves har forsøgt deres kunst på; 2) snart hedder det, at hvor ingen læge i nærheden kan have, er dog en ufuldkommen hjælp bedre end ingen; 3) snart skal et eller andet lægemiddel, som senere hen af lægerne selv er anvendt med største nytte, være blevet opfundet af en kvaksalver; 4) snart synes det en ubillig indskrænkning i menneskets frihed, at det, når det har mere tillid til kvaksalveren end til lægen, ikke måtte henholde sig til hin hellere end til denne på egen fare; 5) snart mener man, at kvaksalveriet uden fare kan udøves, når det indskrænkes til visse enkelte sygdomme, som man formener, at kvaksalveren ved egen opfindelse eller undervist, som de undertiden foregiver, af en eller anden læge skal have sær-

deles forfarenhed og lykke i; 6) eller når de indskrænkes således, at kvaksalveren ikkuns anvender sin kunst under en læges tilsyn; 7) eller ikkuns på sådanne personer, som af virkelige læger i forvejen er forgæves behandlede.

Det vil ikke være muligt at opregne alle de smuthuller, kvaksalverne og deres forsvarere har søgt at finde udveje i for at erholde undtagelser fra den almindelige, vise lovgivning, der forbyder disses farlige foretagender; men til ovenstående punkter tilføjes her nogle anmærkninger.

ad nr. 1. Mange sygdomme er af den natur, at de, når de har udraset, sagtnes af sig selv; andre er måske kun inkurable, så længe en vis sygdomskonstitution, undertiden flere år igennem, er herskende, men bliver kurable, når hin ophører; andre sygdomme forsvinder, når den stigende alder, forandrede lykkesomstændigheder, andre tilkommende svagheder, forandring af opholdssted o. s. v. har forandret den syges almindelige legemlige beskaffenhed, eller vel endog, når de af lægerne, som det synes forgæves anvendte lægemidler, omsider har frembragt en sådan almindelig forandring, hvilken først senere ytrer sin virkning i langsomt at hæve de symptomer, som den syge fornemlig lagde mærke til.

Dersom nu kvaksalveren i et sådant favorabelt øjeblik bliver kaldet, så får han af den uunderrettede ord og attester for at have helbredt den sygdom, som også uden ham vilde have blevet hævet. Også er det vel endog tilfældet, at en sygdom ikke kan hæves uden frygt for en anden endnu værre, eller at lægemidlet, som kan hæve sygdommen undertiden, er derimod i de fleste tilfælde så farligt, at kuren er værre end sygdommen. Slige betragtninger hindrer den omseende videnskabeligen dannede og samvittighedsfulde læge; kvaksalveren ved intet herom eller agter det ikke; en enkelt kur lykkes hist og her; denne gør opsigt; men når kvaksalveren har forvandlet en slem sygdom til en værre eller til døden, så regnes sådant ikke af mængden, som siger:

lægerne havde dog ikke kunnet helbrede den syge, og betænker ikke, at ikke-helbredelse er et mindre onde end forværrelse.

ad nr. 2. Skal en ufuldkommen hjælp søges, så vil den vist langt lettere og bedre findes blandt forstandige og kultiverede mennesker, præster, husbønder, madmødre og deslige, som af medynk går deres næste til hånde, ofte ved hjælp af populære medicinske skrifter, som de har dannelse nok til at forstå, end blandt uforstandige, oftest slettænkende almuespersoner, der for vindings skyld gør profession af, hvad de aldrig har lært, oplærte som oftest af andre uvidende personer og kvaksalvere, eller søgende deres visdom i slette og forældede lægebøger, som de i deres uvidenhed om alle andre ting og ved deres mangel på opdragelse dertilmed stedse må misforstå. Endydermere mangler kyndig mands hjælp næppe uden for en kort tid eller dog ej aldeles; men så længe kvaksalveren råder for en syg, er det hans lumpne politik at holde sådan hjælp aldeles borte.

ad nr. 3. De kvaksalveropfindelser, der skal have udvidet lægevidenskabens grænser i de senere århundreder og ikke, om det Steffenske stenmiddel og andre deslige, er faldnes bort igen, når øjeblikkets ros er falmet, er vist overmåde få; og selv ved disse har det ikke været kvaksalveren men selv de oplyste læger, der siden har benyttet sig deraf, der har givet midlet sit værd ved at bestemme grænserne for dets rigtige og ikke blindthen empiriske anvendelse. Selv iblandt disse har vel de fleste andre midler ved siden af sig, som skyldes lægerne og som ikke giver hine noget efter.

Hvad lægekunsten i sin første barndom var, eller hvorledes de vilde folkestammers rå erfaringer har indbragt ny lægemidler i medicinen, hører så meget mindre hertil, som kvaksalvernes midler næsten aldrig, eller aldrig, er ny simplicia, men næsten altid sammensætninger af højst bekendte lægemidler i blandinger, der ikke behøver synderlig opfindelses-

evne, men uden kunst er sammensatte efter utydelige begreber, ofte i stridig forening eller af meget ækle og dertil unødvendige ingredienser. Man vil sige, deres medikamenters indhold bør opgives, kemisk kunst må prøve, om opgivelsen er sand. Kvaksalverens opgiven er aldrig sikker; han er som oftest træsk nok til at fortie den virksomste men også farligste ingrediens; og er denne af animalsk eller vegetabilsk natur, kan kemisk kunst sjældent opdage det.

ad nr. 4. At overlade mængdens uforstand til selvvalgt fare eller død er ikke oplyste regerings princip. Troldkunster, hemmelige, i flere henseender mistænkelige magnetiseringer og kvaksalverier er forbudte; faderen betror sin søn ikke sværmere eller andre fyrværkerkunster, i hvor gerne denne end vilde tage derimod.

ad nr. 5. Ligtorneskærereri og tandtrækkereri er vel næsten de eneste smågrene af den udøvende lægekunst, som en person kan besidde kundskab nok om til at udøve uden at besidde almen omfattende kundskab i lægevidenskaben; disse tillades jo også, når personerne i deres indskrænkede fag er prøvede; og dog kommer disse personer ofte til kort med deres indskrænkede kundskaber; ikke at tale om, at disse samme ikke sjældent bruger deres kunst som et skalkeskjul, bag hvilket de udøver virkeligt kvaksalveri. At forbinde en simpel nys anbragt vunde, at læge et aldeles ukompliceret ikke alt for gammelt rådsår på huden, og deslige, dertil behøves ikke så lige en læge men heller ikke en kvaksalver; og dette måtte dog vel undertiden være forekommet, at trækende salver eller plastre har forvandlet et sådant ubetydeligt tilfælde til et betydeligt; heller ikke er det muligt at bestemme grænsen imellem lette og vanskelige tilfælde, mindst så populært, at kvaksalverne kunde drages til ansvar for at have overskredet den og gået for vidt på en vej, man ubetænksomt havde åbnet ham. Undervisningen, kvaksalverne har nydt, er som oftest ingen, undertiden værre end ingen,

i det højeste ufuldkommen, som han kan have tilstjålet sig den som håndlanger for en læge, dyrlæge eller apoteker. Hvad hans forfarenhed og lykke angår, da haves kun sjældent andre beviser derfor end ukyndige folks attester, ikke sjældent lige så grundede som hine, der for en del år siden for højesteret skulde forsvare en til drukkenskab hengiven læge, nemlig at han endog drukken kurerede folk såre vel, ja endog da bedst.

ad nr. 6. Skal lægen, der har tilsyn med en kvaksalver, anordne eller forbyde noget, ja endog kuns anwise, hvilke patienter hin må behandle med sit middel, så er jo allerede herved hovedsagen, nemlig indikation og kontraindikation lægens, og kvaksalveren er i det mindste overflødig; men han er endog skadelig, thi kan han først vise den ukyndige del af publikum eller den finere og blødagtige, som drives i blinde af håb og frygt, at han vel er, omendskønt ikke fuldkommen, betroet, så ved man dels ikke hans grænser, dels undlader han vist ikke underhånden at forklare, hvorledes hans hemmelighed er for vigtig til at betros lægen, at lægen misundelig hindrer ham, og at, når man overlader sig til ham alene, i stilhed o. s. v. Følgen er let at indse: mundus vult decipi.

ad nr. 7. Den sætning står nok uden al undtagelse fast, at den syge, som kan kureres af en kvaksalver, kan også kureres af en læge, når han er kyndig og omhyggelig; når derfor en eller flere læger forgæves har behandlet en syg, så er det vel meget sikrere, når denne søger sig en erfarnere, lærdere, påpasseligere, virkelig læge, end når han søger hjælp hos kvaksalveren.

Den nytte, en kvaksalver gør, kan da vistnok i de fleste tilfælde anses for meget ringe og kunde, næppe med undtagelse, også uden ham opnås ved lægerne. Men skaden, han gør, er ikke blot et meget hyppigere tilfælde, men såre almindeligt og vigtigt; thi det gælder om menneskers liv og

helbred. Hvor mange syge har ikke enhver praktikus set skammelige fordærvede af uvidende og vindesyge kvaksalvere, og har da end deres kur ingen anden skade gjort, hvor mange mennesker har de dog ikke henholdt med løfter og håb så længe, indtil sygdommen blev inkurabel, som kunde været helbredet, om ikke den belejlige tid var bortødslet.

Mange syges klager har vi hørt, ofte har vi ønsket at kunne få forbryderen lovligen anset, ham selv til velfortjent straf og andre ligesindede til eksempel, men vi har ikke set os i stand dertil, fordi de syge har haft den svaghed ikke at ville vidne mod ophavsmanden til deres ulykke af utidig medynk, af lyst til ro eller af undseelse over at have troet på ham. Kan vi da ikke altid få lovene udførte, så måtte de i det mindste ikke svækkes ved unyttige eller lidet nyttige men meget skadelige undtagelser. Også den skade gør kvaksalveren, at hans kur, som dertil gerne er lang, også er som oftest kostbarere end lægens; hans salarium fordrer han kun ringe, men hans usle arkanum sælger han i dyre domme, og den syge, som ej kan bedømme, hvad det har kostet kvaksalveren selv, betaler jo altid hellere for lægemidlet, som han har i sin hånd, som han kan veje og måle, end for videnskab, kunst, geni og velvilje, som han ingen målestok har for.

Endvidere er det en vigtig sag for den offentlige sundhedspleje, at publikum stedse vinder mere tiltro til ægte læger; men denne tiltro svækkes hos den tankeløse hob ved enhver eftergivenhed mod kvaksalveriet; den må gerne tale om misundelse fra lægernes side, denne barnagtige og lave mistanke skader enten intet eller kun til en kort tid; men virkelig er det dog sandt, at rigtignok ikke de berømtede læger men vel de unge fremstræbende lider skade ved kvaksalverens rivalisering; ikke at tale om, at dette er uret i mer end en henseende imod dem, så er det fornemmeligen disse, som en stor del af de syge, som just søger kvaksalverne, skulde

ty til. Disse syge er nemlig enten de fattigere, som står i den falske indbildning, at den berømteste læge er den dyreste, (var han det, så vilde den hurtigere kur allerede likvidere sagen), eller slige langvarige syge, som de ældre og mere beskæftigede læger, endskønt med større erfaring, dog med mindre held behandler, fordi deres tid ikke tillader dem den uafbrudte og idelige omsorg, som den mindre beskæftigede læge er i stand til at yde den syge, og som ofte, f. eks. ved gamle benskader, er vel fornemmeligen årsagen til den lykke, som kvaksalveren undertiden har.

Endelig er det en vanære for sundhedspolitiet i den oplyste verdens øjne og en svækkelse for lovens agtelse, når anordningerne mod kvaksalveri ikke overholdes så strængt i det mindste, som de kunde.

Uddrages nu et resultat, af hvad ovenfor er sagt, så bliver det vel en almengældende regel, som kun i såre besynderlige tilfælde undtagelser måtte gøres fra, at aldeles ingen bør tilstedes til nogen som helst lægepraksis, der ikke på den lovbevalde måde har aflagt prøve på sine indsigter i lægevidenskaben, uden for så vidt, at håbefulde studerende i de sidste par år af deres studeretid kan tillades som amanuenser under erfarne lægers tilsyn at gå disse til hånde, eller for så vidt som godsejere, husbonder, præster og deslige af menneskekærlighed hjælper på en syg i småtilfælde eller så længe, indtil en fraværende læge kan hentes i de vigtigere.

Om denne betæknings skæbne har intet kunnet oplyses, men nogen indflydelse på kancelliets stilling til spørgsmålet i almindelighed og Ane Larsen i særdeleshed synes den ikke at have haft.

Efterhånden som sundhedskollegiet mere og mere stillede sig bestemt afvisende over for de indgivne ansøgninger efter § 6, henholdende sig til, at der nu var læger nok, og at privilegerede benbrudslæger ikke mere var nød-

vendige, fik det oftere og oftere at føle, at disse i adskillige tilfælde havde varme beskyttere inden for embedsstanden; over for de juridiske embedsmænds anbefalinger stod kollegiet ret afmægtigt, men gang på gang påtaler det i sine erklæringer til kancelliet præsternes anbefalinger som værende fuldstændig i strid med frd. § 1, og det er ret forbløffende at se det utal af præster, der gladeligt troende på enhver historie, som blev fortalt dem om disse kloge mænds og koners vidunderkure, i de varmeste og mest ukritiske ord anbefaler dem, og ikke helt sjældent kommer med udfald mod lægerne. Fra kancelliets side synes der aldrig at være skredet ind mod dette uvæsen, derimod skete det i 1839 fra det fynske guvernements side, der da udtalte: »Om det upassende eller meget mere urigtige i, at præsterne tilsidesætter påbuddet i frd. § 1 om at advare almuen mod kvaksalvere, endog i den grad, at de selv meddeler attester om de af disse foretagne kures udfald, har jeg gjort stiftets biskopper opmærksom på«, ved en skrivelse, hvori biskoppen anmodes om at bringe dette lovbud i gejstlighedens erindring.

For sundhedskollegiet var der ikke andet at gøre end at bøje sig for den kgl. resolution om bevilling af større eller mindre udstrækning. En gang synes dog kollegiets tålmodighed at være bristet, det var, da Mads Weis, vel nok en af de dygtigste, men også en af de dristigste og mest hensynsløse, trods sine ganske skandaløse, livsfarlige tangforløsninger, i 1821 fik en endda ret udstrakt bevilling som operatør. Af kollegiets deliberationsprotol ses det, at det da vedtoges at indsende en forestilling om ophævelse af § 6, som dekanus lovede at forfatte; og til brug herfor samlede sekretæren akterne om Mads Weis og Ane Larsen; men mere herom findes ikke i kollegiets arkiv, og sagen er da vel blevet opgivet som unyttig.

Først 30 år senere, da med ny tider ny anskuelser

havde udsigt til at trænge igennem, blev sagen taget op, og atter fra lægernes side, idet det kgl. medicinske selskab i slutningen af 1850 nedsatte et udvalg til at tage sagen under overvejelse, da lejligheden nu var der, idet der var blevet nedsat en kommission til en revision af kriminallovgivningen.

Det blev overdraget fængselslæge Nutzhorn at fremkomme med forslag, til dels støttende sig til beretninger indhentedede fra fysici, der næsten alle havde været enige om, at man så meget som muligt burde se igennem fingre med og ignorere kvaksalverne. På et møde først i 1851 forelagde Nutzhorn tre forslag: 1) En mere udstrakt anvendelse af licenser. 2) Forandrede straffebestemmelser. 3) Frigivelse af lægepraksis. Han påviste, at de nuværende straffebestemmelser mindre end andre straffelove egnede sig til at forebygge kvaksalveri, idet i gentagelsestilfælde kvaksalverne netop syntes at få fri hænder, når forbedringshuset svævede over deres hoveder. Forbudet mod kvaksalveri havde i det hele opinionen imod sig, selv hos mere dannede, men navnlig galdt det straffebestemmelserne, og de var for så vidt skadelige, som almuen anså den dømte for martyr, han vandt derved end mere tillid, og lægerne blev mistænkte for misundelse og brødnid. Ubillighed i disse straffebestemmelser gjorde desuden embedsmændene tilbøjelige til at forfølge lovovertrædelserne, idet de voldte de lavere embedsmænd en del bryderier, siden de af dem idømte straffe gjorde de højere autoriteter tilbøjelige til benådning, hvorpå adskillige eksempler fremførtes, således en af Jyllands mest berømte kvaksalvere, der i 1842 var blevet idømt 8 års forbedringshus men i 1843 allerede var på fri fod og praktiserede videre.

Det første og det tredje forslag blev man i selskabet hurtigt enige om ikke at drøfte nærmere, medens det

andet gav anledning til en indgående forhandling, der endte med, at det besluttedes at indgå til justitsministeriet med andragende om en forandring i de hidtil gældende lovbestemmelser om kvaksalveri og uberettiget lægepraksis.

Skulde disse forandringer have ventet, indtil en ny straffelov blev vedtaget, vilde tiden være gået til 1866; men forholdene gjorde, at de kom ret hurtigt. Den landskendte homøopatiske kvaksalver pastor Hass i Hals, der tidligere havde fået flere domme for kvaksalveri, blev i 1852 folketingsmand og stillede som sådan i 1853 et forslag om forandringer i straffebestemmelserne for kvaksalveri, der med forskellige ændringer blev til lov 3. Marts 1854, hvorved de i frd. 1794 fastsatte straffe formildedes betydeligt.*)

Efter den tid er der ingen forandring sket i kvaksalverlovgivningen, og § 6 eksisterer den dag i dag, som den blevet givet for 125 år siden; i over 30 år er der ganske vist ingen bevilling med kgl. resolution givet i henhold til den; men det kan ske, når det skal være, og en bevilling uden kgl. resolution er da også for ikke mange år siden givet på en ret lyssky måde.

Det kan vel som sagt være tvivlsomt, om det er lykkedes i det følgende at få fremdraget alle de jyske benbrudslæger, der efter 1794 har søgt om bevilling; efter-

*) Tidligere: for første gang begået kvaksalveri 20 rdl. bøde eller fængsel på vand og brød i 8 dage, anden gang 6 måneders forbedringshus, hvilken straf fordobledes for hver ny gang. Nu forandredes disse straffe: 1ste gang bøder indtil 100 rdl. eller simpelt fængsel indtil 4 måneder, og i gentagelsestilfælde enten disse straffe eller under meget graverende omstændigheder fængsel på vand og brød.

søgningen er sket på grundlag af collegii medici og sundhedskollegiets arkivalier og trykte beretninger, og det er jo muligt, at der kan være givet både bevilling og navnlig afslag, uden at sagen har passeret disse rådgivende instanser; men sandsynligheden taler for, at det dog vist sjældent har været tilfældet.

Selv om nu enkelte skulde mangle, er der næppe derved tabt noget af betydning for helhedsbilledet; thi det kan ikke fragås, at næsten alle disse ansøgninger er prægede af en trættende ensformighed, som derfor også præger fremstillingen og måske endda træder mere frem i den, fordi det er søgt at gøre den så kortfattet som muligt.

II

Privilegerede benbrudslæger.

I de første år, efter at forordningen af 1794 var givet, blev § 6, som jo åbnede dem, der havde erhvervet sig »udmærket kundskab og fortrinlig duelighed i at helbrede en eller anden sygdom«, lejlighed til at opnå tilladelse hertil, var det kun få, som ansøgte herom; af beskedenhed har det næppe været, det har aldrig plaget de i reglen meget selvbevidste kvaksalvere, snarere har det vel været dels uvidenhed om denne paragrafs tilværelse eller i alt fald dens rækkevidde, dels frygt for afslag.

Der meldte sig dog straks i 1795 tre ansøgere. Af disse kunde Peder Kudsk i Nors vise tilbage til en mindst 100 årig lokal tradition, knyttet til landsbyerne Vang og Nors i Thy, og fremfor alt til en mand, hvis ry i disse egne havde været stort, og hvis navn endnu

på den tid var i frisk minde der, den »meget fornemme og for erfaringen i kirurgien vidt berømte mand Mads Lauridsen Vang«, som han kaldes på epitafiet i Vang kirke, samt til dennes efterfølger Niels Jepsen i Nors.

Om Peder Kudsk, hans forgængere og hans efterfølgere, sønnen Niels Kudsk og dennes hustru Stine Kudsk, der fortsatte hans virksomhed indtil slutningen af det 19de århundrede, er tidligere fortalt i disse »Samlinger« 1914 i »Folkekirurgi i Thy«.

Af de to andre mænd, der samtidig med ham søgte om tilladelse, begge fra Ringkøbingegnen, opnåede den ene først at få bevilling langt senere, den anden slet ikke.

I intelligens, i dygtighed og navnlig i dristighed stod Mads Weis sikkert langt over Peder Kudsk, men fra karakterens side sikkert lige så langt under ham, og han gik ikke af vejen for at benytte sig af almuens overtro, hvad Kudskeslægten aldrig gjorde; først efter megen modstand og mange ansøgninger, lige fra 1795 til 1821, lykkedes det ham i dette år at få en endog ret vidtrækkende tilladelse. Om ham og hans virksomhed er tidligere fortalt i »Aarbøger udgivne af historisk Samfund for Aarhus Stift« 1914.

Den tredje var Peder Nielsen Orloff, om hvem der senere vil blive berettet; han opnåede ikke tilladelse.

Der gik så 21 år, inden nogen ny jysk bevilling blev givet; det var atter fra de tyndtbefolkede og mere øde egne i Vestjylland, at ansøgningen kom.

I Østerskovhuse i Ryde sogn, henved 2 mil nordost for Holstebro, havde Christen Christensen Skjøtte i mange år i hjemmet helbredet sine egne og derved fået ry for at kunne det, og uden at søge fordel derved også andre, men altid afslået at hjælpe dem, der var formuende nok til at søge læge; i midten af 1816 var han imidlertid af distriktskirurg Gerber i Holstebro blevet

anmeldt for kvaksalveri, fordi han havde ladet sig overtale til at løse en af denne anlagt forbindelse for benbrud, som voldte patienten ulidelige smerter; herfor var han blevet idømt 20 rdl. i bøde, som patienten havde tilbudt at betale.

Han søgte da om at måtte praktisere som benbrudslæge i sin egn og vedlagde flere attester, hvoraf to meget rosede fra præsterne i Sahl og Sevel, der erklærede, at han ikke søgte egen fordel og ikke tog eller forlangte betaling selv for sine heldigste kure; distriktskirurg Stengel i Skive havde efter anmodning undersøgt to af hans patienter, der havde haft arm- og benbrud, og som nu »var vel og uden skævhed og lamsel på anførte lemmer«; og amtmanden henstillede, da der var langt til lægen, om ikke Skjøtte kunde få lejlighed til at behandle nogle patienter og udfaldet blive undersøgt af distriktskirurgen eller stiftfysikus.

Sundhedskollegiet fandt det utilrådeligt at give en sådan almindelig tilladelse, der let kunde give anledning til virkeligt kvaksalveri, men udtalte tillige, at enhver har lov til at yde tilskadekomne hjælp; kancelliet gik en tredje vej, idet der 13. Juni 1817 blev givet Skjøtte tilladelse til at kurere benbrud i det distrikt, hvor han bor, dog under den betingelse, at de af ham foretagne kure skete under en læges tilsyn.

Året efter blev for første gang i Jylland bevilling givet til en kvinde.

Maren Andersdatter Dahl var gift med Poul Dahl og jordemoder i Ørsø i Dronninglund sogn. Sine medicinske kundskaber havde hun lært af moderen Birgitte Thomasdatter (gift med gårdmand Anders Christensen af Vrensted), som i en række af år havde helbredet mange hundrede mennesker for indvendige og udvendige sygdomme, især dog benbrud og åbne sår, mest ved læge-

midler af planteriget. Selv havde hun helbredet nogle hundrede mennesker, hvoraf flere var kommet kørende 20—30 mil for at søge hendes hjælp, og deriblandt naturligvis, thi det siges uden undtagelse i alle kvaksalveres ansøgninger, mange, som læger ikke havde kunnet helbrede.

I 1817 var hun imidlertid blevet idømt 6 g. 5 dages vand og brød for anden gang begået kvaksalveri, og det gav hende nu anledning til at søge om tilladelse til at behandle benbrud, lemlæstelse, kontusion og åbne sår samt enhver anden udvortes beskadigelse, og hun tilbød tillige at lade sig eksaminere.

Sognepræsten anbefalede andragendet men i langt mere forsigtige udtryk end præsterne i reglen gjorde ved slige lejligheder, og nærmest fordi der var 6 mil til nærmeste distriktskirurg (Fladstrand 5: Frederikshavn), og udtalte, at det var ønskeligt, om lægernes distrikter kunde inddeles således, at ingen havde mer end et par mil til deres opholdssted, hviket endda var vel meget på visse årets tider formedelst de jyske vejes, især sidevejes, ufremkommelighed. Desuden var vedlagt 17 andre attester.

Efter sundhedskollegiets henstilling blev Maren Dahl 20. Maj 1818 eksamineret i Ålborg af stiftsfysikus Koefoed og distriktskirurg i Lemvig With, der erklærede, at hun befandtes at have så megen duelighed i at behandle gamle sår og bulninger, at disses behandling uden fare kunde betros hende; hvad friske sår og benbrud angik, befandtes hun vel og i disses behandling at besidde nogen kundskab og færdighed, så at hun vel i nødstilfælde og i de simplere arter af disse beskadigelser kan påtage sig kure, men var dog deri ej så bevandret, at disses behandling ganske og uden fare ene kunde anbetroes hende. Tillige bemærkede fysikus, at hun som jordemoder har en for hende passeligere og hæderligere virkekreds, der let

kan give anledning og påskud til at udvide den tilladelse, som mulig kunde forundes hende, hvorfor han anså det for nødvendigt, for at forekomme misbrug, at hvis hun fik tilladelse — så vidt det måtte anses tilrådeligt at give en sådan til en tvende gange straffet kvaksalverske — den da måtte gives hende så begrænset som muligt.

Både amtmanden og sundhedskollegiet lagde i deres udtalelser vægt på de to straffedomme, og som sædvanligt advarede kollegiet mod at give den slags tilladelser, men skulde den gives, da for den almindelig sikkerheds skyld ikke at give hende tilladelse til at behandle nogen syg, uden at denne havde været besigtiget af en læge og af denne bedømt, at den syge kunde overlades til hendes behandling,¹⁾ og i overensstemmelse hermed og på disse betingelser fik Maren Dahl bevilling 17. Okt. 1818 og samtidigt straffen formildnet til 20 rdl. i bøde.

Som sædvanligt overskred også hun sin tilladelse; i medicinalberetningen for 1823 skriver stiftsfysikus Hoff Hansen, at hun atter havde været tiltalt og af underretten dømt til tugthus, men af overretten kun til 20 rdl. bøde, da den kun betragtede det skete som en overtrædelse af bevillingen, »Underligt er det, at begrebet om kvaksalveri kan være så forskelligt for et juridisk og et medicinsk tribunal.«

Det var atter en kvinde, der fik den næste bevilling, som hun dog blev frataget 10 år efter på grund af misbrug; den vaklende måde, på hvilken autoriteterne stil-

¹⁾ Tillige henstillede kollegiet efter præstens forslag oprettelsen af en lægepost i nærheden af Dronninglunds sogn, da de 6 miles afstand meget undskylder såvel kvaksalversken som dem, der har betjent sig af hende, og amtmanden fik derefter pålæg om at fremkomme med indstilling herom; men sagen førte ikke til noget; først i 1832 fik distriktskirurgen påbud om at tage bolig i Sæby, og endelig 1838 blev embedet delt.

lede sig til hendes ansøgning, viser tydeligt, hvor vanskeligt i virkeligheden hele spørgsmålet var, når man vilde gøre ret og skel til alle sider.

Mette Jensdatter af Serup på Thyholm siger, at hun havde lært af faderen Jens Larsen, der havde haft tilladelse til at helbrede på udvortes legemsskade, (hvorom dog intet har kunnet oplyses), og at læger der har været tilfredse med hendes arbejde. Da hun i Nov. 1825 søgte om bevilling, blev hun anbefalet af præsterne i Sønderbjærg, Vestervig og Hvidbjærg — den sidste havde hun behandlet for et benbrud — og delvis af amtmanden.

Stiftsfysikus Lind var hende heller ikke uvenlig stemt, thi Thyholm ligger så fjærnt, at det var heldigt, om der var nogen der, som kunde hjælpe hurtigt i sådanne tilfælde; efter apotekerens anmodning havde han ved sidste visitation foreholdt hende, at hun ikke måtte anvende selvlavede midler eller tage nogen under behandling, med mindre hun erholdt tilladelse, men til at lade sig prøve dristede hun sig ikke, og måtte hun ikke selv lave sine midler, vilde hun hellere opgive det hele. Efter amtmandens henstilling er han mest tilbøjelig til at vise indulgens i dette tilfælde, men mener dog, om det ikke var rigtigt privatim at betyde hende, at hun ikke må beskæftige sig med andre sygdomme og ikke uden for Thyholm eller måske Refsherred, og at hun skal tage sine midler fra apoteket.

Sundhedskollegiet sluttede sig til fysikus om stiltiende at lade hendes behandling passere, så længe hun ikke begik fejlgreb eller udvidede sin praksis, men kancelliet har med rette fundet, at dette ikke var en passende udvej, hvorfor det 16. Maj 1826 gav hende bevilling til, på grund af omstændighederne, i Refsherred at kurere arm- og benbrud, forvridninger og sår, så længe hun ikke ved mulige fejlgreb, hvorom man da forventer at modtage

betænkning, skulde lægge for dagen, at det ikke længere kan betros hende at behandle disse sygdomstilfælde; det må dernæst indskærpes hende, at hun, såfremt hun udvider sin praksis uden for nysnævnte tilfælde, atter vil have den tilståede rettighed forbrudt foruden at tiltales som kvaksalverske efter forordningen.

Bevillingens længde viser, hvor mange forskellige anskuelser den skulde omfatte, men lige meget hjalp det.

I 1834 klagede læge Nicolaysen i Tvolm i Ydby sogn over, at Mette Jensdatter tog andre sygdomme under behandling navnlig vattersot; men klagen førte ikke til noget, da Nicolaysen, skønt opfordret til at give nøjagtigere oplysninger, ikke svarede. I 1836 synes det at være lykkedes Nicolaysen at få hende mulkeret, og atter 1837 klagede han over, at hun anvendte indvortes kure, ja endog operation, idet hun med en rusten pennekniv skulde have amputeret en tå. Nicolaysen har åbenbart ikke haft videre tillid til amtmand Faye's gode vilje, thi han endte sin klage med, at hvis han denne gang ikke fik »revanche« over hende, gik han med sin klage lige til kancelliet, og med den efterskrift: »embedsmænd er gerne på en rejse, når en justitssag er dem ubehagelig;« men hertil må bemærkes, at Faye var en overordentlig dygtig og human embedsmand og Nicolaysen ikke nogen videre dygtig eller anset læge.

Forhøret over Mette Jensdatter viste dog, at hun virkelig havde overskredet sin bevilling dels ved at åbne abscesser med en stoppenål eller en kniv, dels ved at skære i den omtalte tå for at fjærne noget »dødt kød«, hvorved neglen gik af.

Heller ikke denne gang synes Nicolaysen at have svaret på forespørgsler; i den skrivelse, hvormed amtmand Fay indsendte forhørene, søgte han på alle punkter at undskylde Mette Jensdatter, idet han hævdede, at den

voldsomhed i behandlingen, hvorover Nicolaysen havde klaget, ikke havde fundet sted, at de anvendte midler havde været uskyldige, at hun havde frasagt sig patienters videre kur, når hun ikke selv forstod at kurere dem, og at hun vel havde taget fejl af et tilfælde, idet hun var uvidende om, hvor vidt armen var brækket, eller der blot var en svækkelse i denne, men det var undskyldeligt, da armen var stærkt ophovnet.

Dette forsvar fra amtmandens side har næppe stemt sundhedskollegiet blidere; det udtalte sig da også bestemt for, at bevillingen blev tilbagetaget, idet det i denne sag fandt et nyt eksempel på, hvor store misbrug de indskrænkede licenser til enkelte sygdommes behandling fremkaldte; og kancelliet fulgte kollegiet ved 16. Okt. 1837 at tilbagetage bevillingen, men føjede som et plaster til, at retssagen mod hende kunde bortfalde, indtil hun ved sit forhold måtte give ny anledning dertil.

Støttet af befolkningen og dens embedsmænd gjorde Mette Jensdatter året efter et forsøg på atter at få bevilling; men skønt både herredsfogden, amtmanden, to præster og en apoteker, ja endog distriktskirurg Wittendorff i Thisted anbefalede hende, blev ansøgningen afslået 1. Dec. 1838.

Der gik så næsten 20 år, inden der atter blev givet en jysk bevilling.

Peder Jensen Piilgaard af Sønder Nissum i Ringkøbing amt hørte til en slægt, der i flere led havde givet sig af med det kirurgiske håndværk. Faderen Jens Sørensen Piilgaard siges at have været en bekendt benbrudslæge og at have haft bevilling, men herom har intet kunnet oplyses; selv siger Peder Piilgaard, at han havde lært af faderen og hjulpet ham, men det benægtes af fysikus Speyer, der siger, at han først kom hjem ved faderens død og indtil da havde været gårdskarl hos en

spækhøker i København. Fra 1830 eller tidligere gav han sig af med at kurere udvortes; muligvis har en tru- sel fra distriktskirurg Kiær i Holstebro om at anmelde hans kvaksalveri været årsag til, at beboere i Sønder Nissum, Husby, Ulfborg, Staby, Vedersø og Stadil i foråret 1838 indgav andragende om, at han måtte få bevilling; mange har søgt hans kur, og den har, dem bekendt, ikke på nogen efterladt vanskab eller andet hinderligt; og der er langt til distriktslægen, 4—5 mil fra Sønder Nissum og $3\frac{1}{3}$ mil fra Staby.

Andragendet var underskrevet af flere skolelærere, sognefogder og proprietærer og varmt anbefalet af fire præster, den bekendte stænderdeputerede Ole Kirk m. fl., og vedlagt 13 attester om heldige kure i årene 1830—1837.

Distriktslæge Kiær gør i sin erklæring opmærksom på, at der ganske vist er langt til læge fra flere af disse sogne, men også at der fra flere af dem er nærmere til lægen end til Piilgaard, og at der er adskillige andre sogne i distriktet, hvorfra der er meget længere til læge, uden at der er klaget derover. I de 6 år, han havde været der, var han aldrig bleven hentet til noget benbrud i disse sogne; alle attesterne er da også fra beboere i Sønder Nissum sogn, og ved kritisk at gennemgå hver enkelt viser han, at adskillige af dem lyder ret usandsynlige; selv kender han ikke Piilgaard; han havde haft en af dennes patienter under behandling for et ikke heldigt be- handlet armbrud og af denne erfaret, at Piilgaard også modtog patienter til behandling i sit hjem. Han kan ikke anbefale ham til bevilling, så meget mere som egnen vrimler af kvaksalvere, og en slig tilladelse der i egnen, hvor almuen er bange for læger, vilde give anledning til misbrug, når vedkommende bor så afsides, at han ikke kan være under opsigt.

Herredsfogden anbefalede andragendet, men amtman-

den frarådede det og sundhedskollegiet ligeledes, da tilladelse må anses ikke alene at være ufornöden men endog et nyt middel til det allerede vidt drevne kvaksalveris stærkere udbredelse.

I øvrigt bemærker kollegiet, at der mangler udtalelse fra fysikus, og finder anledning til atter at beklage den mod forordningen stridende fremgangsmåde af gejstlige ved attester og anbefalinger at opmuntre kvaksalvere i stedet for at advare mod disses brug.

Hvorefter andragende afsloges 21. April 1838.

Kiær gjorde ikke alvor af sin trusel om at anmelde Piilgaard, der måske i nogen tid derefter har været forsigtigere; men i 1844 indgav distriktskirurg Gunst i Ringkøbing klage over hans kvaksalveri, hvilket gav ham anledning til i September at indgå med en meget selvbevidst ansøgning, i hvilken han udtaler, at den teoretiske indsigt, som i denne enkelte gren af lægevidenskaben udfordres, ikke er af betydning imod den praktiske duelighed, som erfaring og øvelse giver, og derfor søgte beboerne fra meget vid omegn til ham i stedet for til de ordentlig oplærte og autoriserede læger, hvis videnskabelige indsigter ikke kan være ledsagede af en sådan øvelse og praktisk færdighed som den, han havde erhvervet sig. I øvrigt henviste han til et stort antal attester, ikke alene fra almuen men også fra den dannede klasse og embedsmænd, hvorhos han påberåbte sig stiftsfysikus Speyer i Ålborg som den læge, der længst har haft praksis i hans egn. Da lægerne har erkendt sandheden af det anførte, har hans virken hidtil været tolereret, men for ikke at udsætte sig for straf som kvaksalver søgte han nu om at få bevilling til at læge benbrud, stød samt ben- og seneforvridninger.

Piilgaard må sikkert have været en mand med gode evner og godt håndlag, og han holdt sig til, hvad han kunde magte; herom vidner ikke alene det ualmindeligt

store antal anbefalende attester, ikke alene fra bønder og sogneforstanderskaber — denne gang har slet ingen præster attesteret — men også fra flere af embedsmændene og ikke mindst de rådspurgte lægers udtalelser.

At herredsfogden og amtmanden anbefalede ham, kan jo næsten siges at høre til reglen, den sidste endda »på det allerbedste«, da han havde haft både politimesteren og læge Speyer under behandling;¹⁾ han var en hæderlig, dygtig og uegennyttig mand, og det vilde derfor være ubilligt, om han skulde sættes under tiltale, hvad amtmanden vilde blive nødt til, da distriktslægen²⁾ havde klaget over ham.

Lyder det forbavsende, at politimesteren havde søgt kvaksalverens hjælp, bliver det endnu mærkeligere, at stedets læge også havde gjort det, men det var rigtigt.

Stiftsfysikus Speyer havde fra 1825 til 1842 praktiseret i Ringkøbing og der lært Piilgaard nøje at kende, så at han var i stand til at give en fuldtud grundig og sikkert upartisk dom om hans virksomhed.

Da Speyer for 20 år siden begyndte at praktisere i Ringkøbing, så han, i hvilken grad kvaksalveriet florerede og var til skade for almuen, men han indså, at forfølgelse ad lovens vej ikke vilde føre til målet; han søgte derfor at rette sig efter almuens anskuelser og navnlig ved pris-

¹⁾ Endnu i rigsdagssamlingen 1853—1854 blev under forhandlingerne om forandringer i kvaksalverlovgivningen dette forhold fremdraget af folketingsmand pastor Schøler, der udtalte, at i hans egn stod en bonde i lang tid i fare for at komme i høj straf, indtil han havde kureret herredsfogden for benbrud, en af amtmandens familie for armbrud og den praktiserende læge for nøglebensbrud.

²⁾ Gunst var på dette tidspunkt ikke mere distriktslæge og havde egentlig længe ikke været det, thi på grund af forskellige mislige embedsforhold var han 1842 blevet suspenderet og havde 27. Aug. 1844 fået afsked.

billighed at betage den frygt for lægerne, og han mener derved at have opnået en del. Da almuen så, at han ikke forfulgte kvaksalverne, fik han efterhånden mere indblik i disses virken og kom ved at være læge for flere af de mest renommerede i nærmere forhold til dem; og dette nærmere forhold til dem har givet ham den overbevisning, at kvaksalverne er medicinalvæsenets kræftskade og kvaksalverne uden undtagelse til skade for landalmuen.

Til Piilgaard var han kommet i særligt forhold, og han havde oftere foreholdt ham hans dristighed til at behandle syge, men han havde da med en hemmelighedsfuld tilbageholdenhed, som ellers var ham fremmed, givet til kende, at det var noget, som lå i familien; ved megen øvelse har han bragt det dertil, at han må antages duelig til at behandle simple benbrud og lettere udvortes beskadigelser, og han anser ham for en honnet mand, der for sin hjælp fordrer liden eller ingen erstatning, og han kan bevidne, at han ikke befatter sig med andet end behandlingen af udvortes beskadigelser.

At give Piilgaard bevilling må han dog anse for højst betænkeligt og for unødvendigt, da der er rigeligt med læger i den egn, og når han til sin fordel anfører, at han er blevet tolereret af lægerne, er grunden kun den, at der ingen klager indkom, og at man antog, at forfølgning af ham vilde fremme hans lovløse virken.

I denne erklæring havde Speyer ikke nævnt, at han selv havde søgt Piilgaard's hjælp; herom ønskede cancelliet nærmere oplysning, og Speyer meddelte da, at han på en rejse i 1838 ved væltning havde pådraget sig en læsion af højre skulder, men dog kunnet fortsætte rejsen og tangforløse en kone. Da han ved sin hjemkomst fandt, at han ikke selv kunde undersøge læsionen og ikke var tilfreds med den bistand, hans kollega Gunst ydede ham, lod han Piilgaard hente, som han indtil da ikke kendte,

men havde hørt meget omtale. Senere havde Piilgaard set til ham et par gange; bandagering havde ikke været nødvendig, men efter Piilgaard's råd forandrede han det omslag med eddike og vand, han havde brugt, til et med brændevin; uagtet hans bistand i dette tilfælde således var af mindre betydning, havde han dog følt sig meget tilfreds og beroliget ved den måde, på hvilken Piilgaard undersøgte beskadigelsen.

Den ny distriktslæge Blicher, der i øvrigt havde været konstitueret siden Gunst's suspension, udtalte, at Piilgaard havde en meget udbredt praksis, og at han kun kendte et af ham uheldigt helbredt tilfælde, men mange med fuldkommen godt resultat, og at han ikke gav sig af med andre sygdomme, skønt han vistnok ofte blev opfordret dertil. Han bor i en befolket egn, 3—4 mil fra nærmeste læge, hvor det ofte er vigtigt, at den første hjælp kan ydes hurtigt; forsøg på at hindre ham deri, anser han for umulig, vil vække forøget hengivenhed for ham og være til gavn for kvaksalvere af langt farligere art. Heller ikke tror han, at det vilde være til lægernes materielle fordel at få ham straffet, men mener, at det vilde være i de i omegnen boendes interesse, at tilladelse gaves.

Endelig blev stiftets fysikus, Kiær i Ribe, afæsket erklæring og udtalte, at han anså Piilgaard for heldig og dygtig til at kurere benbrud; han mindes ikke i de 8 år, han var i Holstebro (1832—1839), at have hørt om nogen mislykket kur, men ham derimod altid omtalt som en blid, omhyggelig og billig mand, hvad attesterne også udviser; men han vidste også, hvor let det var at få bønderne til at skrive sådanne attester; han henstillede dog, at Piilgaard for garantis skyld underkastedes en prøve; i øvrigt sluttede han sig ganske til Blicher's grunde for at give tilladelse.

Over for så megen velvilje var det vanskeligt for

sundhedskollegiet at stille sig afvisende; det fastholdt dog stadigt, at det som regel anså det for farligt og unødvendigt i almindelighed at tillade andre end læger at behandle sygdomme, men i dette tilfælde kunde det efter Kiær's og Blicher's erklæringer indstilles, at det tillodes Piilgaard, efter prøve af disse to, at helbrede benbrud og forvridninger i sin omegn på det vilkår, at fysikus og distriktslægen skal have deres opmærksomhed henvendt på hans forhold, og at han i tilfælde, at han overskrider bevillingen, mister denne.

I overensstemmelse hermed fik Piilgaard bevilling 3. Maj 1845, idet kancelliet dog udelod fordring om prøve.

Det blev en mand af samme slægt, der 24 år senere fik den næste bevilling, men ganske vist en ret langt ude beslægtet, selv hørende til en gammel kvaksalverslægt.

Peder Christian Jensen Grummesgaard af Resen ved Struer var søn af Jens Pedersen Grummesgaard og Maren Nielsdatter, et søskendebarn af Peder Piilgaard¹⁾; han var født 15. April 1813 i Grummestrup i Nørre Nissum sogn; i mindst 150 år havde altid en eller flere af slægten helbredt for benbrud og ydre beskadigelser; selv havde han lært af moderen, denne af sin moder, hun atter af faderen og denne atter af sin fader og endnu længere op; nu var han den eneste af slægten, der havde denne kundskab. Da han var 13 år, blev moderen enke, og fra den tid havde han hjulpet hende både med gården og behandlingen og helbredt

¹⁾ I det nærliggende Hygum sogn fandtes en anden slægt Grummesgaard, der også beskæftigede sig med kirurgi; E. T. Kristensen fortæller i »Danske Sagn« 6. afd. I, s. 321, at der boede i en tid, »som de allerældste folk kun kan huske«, Gamle-Maren Grummesgaard og virkede om klog kone; om det er samme slægt, kan vel være tvivlsomt, da der i begge sognene findes en Grummesgård.

flere, som læger erklærede måtte opereres. Da han var 37 år, giftede han sig og boede først 5 år i Hodsager sogn; derfra flyttede han 1855 til Resen sogn, hvor han ejer en lille gård på et par skæpper hartkorn.

Benbrud behandler han med skinner, bollenskab med grødomslag og hvad der kan fås på et apotek; hemmelige midler bruger han ikke; betaling har han aldrig fordret; i reglen får han fri kost og erstatning for sine rejser i havre og foder. Da han aldrig har befattet sig med egentlig lægevirksomhed ud over almindelige husråd, har han hidtil undgået konflikt, indtil han for nylig blev tilkaldt ved et ulykkestilfælde og reponerede en lukseret skulder på en døende mand, som bad ham derom; herover havde prakt. læge With i Lemvig klaget og kaldt det for en brutalitet at have foretaget det og sagt til familien, at han ikke vilde gøre det, men alligevel forgæves forsøgt det.

Efter oprordring af beboerne omkring Lemvig og Holstebro søgte han nu om tilladelse til at praktisere, så meget mere som hans slægtning Peder Piilgaard i Sønder Nissum, der havde en udstrakt praksis, nu var død. Ansøgningen var ledsaget af 60 attester, hvoraf 7 fra sogneråd, men ingen fra præster, og blev anbefalet både af herredsfogden og amtmanden, men frarådet af stiftsfysikus Holst, der efter sundhedskollegiets anmodning senere søgte nærmere oplysning om Grummesgaard og havde en samtale med ham, ved hvilken det viste sig, at han var fuldstændig uvidende om skelettets bygning, han vidste ikke engang, hvor mange ben, der findes i forarmen eller skinnebenet; alle brud behandlede han med papskinner, sjælden med træskinner; luksationer reponerede han med hænderne og vil altid have opnået at gøre det. Han synes at have held med sig, har i høj grad befolkningens tillid og anses for en retskaffen og uegennyttig mand;

de ham nærmest boende læger har ikke kunnet anføre noget tilfælde, som han har forkvaklet; en af dem omtaler hans fingernemhed og færdighed i at anlægge bind.

Fysikus Holst, der havde en sjælden evne til altid at stille sig forstående overfor den store befolkning og dens ønsker, og ved flere lignende lejligheder har udtalt, at det var det allerfarligste at gøre den slags folk til martyrer, endte sin erklæring med, at Grummesgaard vel havde godtgjort, at han aldeles ingen indsigt besidder i den lægevirksomhed, som han giver sig af med, men han tør dog ikke efter de i en række af år vundne erfaringer om ham påstå, at der er nogen særlig fare ved at give ham licens i almindelige tilfælde; og vist er det, at intet hensyn til manglende licens vil afholde befolkningen fra at søge ham.

Sundhedskollegiets motivering til at anbefale tilladelse viser, hvor nødigt det gjorde det: »I hvorvel de foreliggende vidnesbyrd ikke er tilstrækkelige til at bevise nogen særlig indsigt og færdighed hos ansøgeren, kan kollegiet dog anbefale, at der gives Grummesgaard tilladelse til at behandle benbrud og forvridninger på grund af samtlige foreliggende omstændigheder og navnlig af de ham givne vidnesbyrd om hans hæderlige karakter«. Hvorefter han 27. Febr. 1869 fik tilladelse til at behandle benbrud og forvridninger i Skodborg-Vandfuld herreder.

Grummesgaard døde 6. Juni 1874 som husmand i Kærhale, men sønnen Christen Søgaard Pedersen, som senere skal omtales nærmere, fortsatte virksomheden, dog ikke på faderens forsigtige måde, og blev derfor en af de få, som måtte afgive bevillingen.

Til samme slægt har måske hørt Jens Pedersen Grummesgaard, han kan dog også have hørt til Grummesgaarderne fra Hygum sogn; han var møller i Flovlev på Thyholm. I 1865 blev han tiltalt for kvaksalveri og

idømt 10 rdl. i bøde, hvorefter han søgte om tilladelse til at helbrede for benskade og udvortes sår. Fra sin ungdom havde han haft lyst og lejlighed til sårlæggekunsten; han var nu invalid efter kampen ved Bustrup 1864; han havde da længe ligget på garnisonssygehuset og deraf draget megen nytte for sin kunst, og senere havde han med held behandlet mange. Distriktskirurg Beck i Vestervig påviste, hvor uheldige hans kure i flere tilfælde havde været; både herredsfogden, amtmanden og sundhedskollegiet frarådede tilladelse, der blev afslået 21. Juli 1866, hvorefter han skal have forladt egnen.

Året efter at P. C. J. Grummesgaard havde fået bevilling faldt en ny; men medens næsten alle de tidligere var komne de afsides og tyndt befolkede egne i Vestjylland til gode, kom denne til at gælde for en folkerig og med læger velforsynet egn i det sydøstlige Jylland. Det havde sin forhistorie.

Den kirurgiske uddannelse ved Kiels universitet havde altid været mangelfuld; så længe kirurgisk akademi i København eksisterede, søgte mange af de medicinske studenter fra Kiel dertil og vendte tilbage derfra, med eller uden eksamen, for at studere videre i Kiel og tage doktorgraden der. Derfor havde de privilegerede benbrudslæger altid spillet en langt større rolle i hertugdømmerne, hvor der var indrettet en særlig eksamen for »ledsættere«, ja, de blev endog anførte i den tyske udgave af statskalenderen under medicinalvæsenet; efterhaanden var man dog blevet betænkelig herved, og den sidste, der havde fået bevilling var i 1853 Jørgen Poulsen i Kolsnap, navnlig fordi amtmand Tillisch havde lovet ham det; han var søn af Johannes Poulsen, der allerede 1835 havde fået bevilling af sundhedskollegiet i Kiel og haft en meget udbredt praksis, som sønnen yderligere øgede ved i Kolsnap at indrette et stort hospital for alle slags syg-

domme, hvorved han i høj grad overskred grænserne for sin koncession. I denne store virksomhed blev han assisteret af sønnen Johannes Poulsen, der var født 1842; under krigen 1864 flygtede han til Danmark og tog bolig i Rønninge ved Odense, hvor han praktiserede, men først i November søgte han om tilladelse til under en læges tilsyn at behandle benbrud, luksationer, leddevand, åbne sår samt at udtrække tænder og årelade, varmt anbefalet af sognepræsten; men sagen bortfaldt, da han kort efter vendte tilbage til hjemmet.

Året efter blev Poulsen immatrikuleret ved universitetet i Kiel som medicinsk studerende, men forlod atter hertugdømmerne for at undgå militærtjeneste og tog til København, hvor han 2. April 1867 fik tandlægetentamen med karakteren »mådelig«, hvorefter han søgte om tilladelse til for det medicinske fakultet at aflægge prøve i læren om benbrud og luksationer for at praktisere som kirurg på landet. Poulsen har her åbenbart antaget, at forholdene i så henseende var de samme ved Københavns som ved Kiels universitet. Sundhedskollegiet erklærede herom, at de anførte dele af lægevidenskaben ikke er af den beskaffenhed, at deri kan tages en særskilt eksamen. I 1869 søgte han endelig om bevilling til at behandle benbrud og luksationer og at nedsætte sig i Vamdrup, hvor han altså var i nærheden af faderen, der stadig praktiserede i Kolsnap. Ligesom ved faderens bevilling i 1853 synes patriotiske hensyn her at have spillet nogen rolle; thi den mand, der underkastede ham en prøve, var den højt ansete, tidligere fysikus i Haderslev, Madvig, som stadig praktiserede der. Madvig udtalte om Poulsen, at han var i besiddelse af en ikke ringe kundskab til hele det menneskelige legemes bygning, og at han med hensyn til benbrud og luksationer besad ganske sunde og klare begreber om disse patologiske tilstandes natur og

behandling. Sundhedskollegiet kunde således nok med lidt mere beroligelse end ellers indstille ham til bevilling på visse betingelser, og efter disse fik Johannes Poulsen 18. Nov. 1869 tilladelse til at behandle benbrud og forvridninger i Andst, Slavs, Jerlev og en del af Brusk herred, så længe han ikke ved mulige fejlgreb skulde lægge for dagen, at det ikke længere kan betros ham at behandle disse sygdomme, samt indsende årlig beretning til fysikus, og tillige blev det ham indskærpet, at han, såfremt han udvider sin praksis udenfor de nævnte tilfælde, vil have den tilståede rettighed forbrudt, foruden at han vil blive tiltalt som kvaksalver.

Det gik naturligvis, som det plejede, bevillingen blev overskredet, og et særligt ondartet tilfælde, der kostede et menneske livet, blev af fysikus Kiær i Ribe indberettet til sundhedskollegiet; det drejede sig om et splintret brud af skinnebenet, som Poulsen behandlede i længere tid, indtil det blev nødvendigt at indlægge patienten på et sygehus, hvor han døde straks efter indlæggelsen. Om sagens videre forløb, der tilstrækkeligt tydeligt blotter Poulsen's uvidenhed og slette behandling, må henvises til sundhedskollegiets forhandlinger (1875); Poulsen søgte tilmed på meget utiltalende måde at dække sig ved at drage både fysikus Madvig og læge Jensen i Kolding ind i sagen, men blev skarpt vist til rette af begge disse; men hele resultatet blev, at fysikus blev beordret til med skærpet opmærksomhed at iagttage Poulsen's færd og navnlig forvise sig om tilstanden i hans private sygehus, hvor det siges, at han behandler sygdomstilfælde, som ikke altid falder ind under hans bevilling.

I 1892 blev det tilfældigt oplyst, at Poulsen uden bevilling også praktiserede som tandlæge i Vamdrup, hvor der tidligere var givet en tandlæge tilladelse til besøgsvis at praktisere, og det blev derfor pålagt Poulsen enten

at ophøre dermed eller søge bevilling; han gjorde da det sidste og fik den 19. April 1893.

I 1908 blev der atter indberettet om et af Poulsen i længere tid behandlet kompliceret benbrud, som til sidst havde ført til patientens indlæggelse på et sygehus, hvor det lykkedes at redde ham. Slutningen af Poulsen's beretning er karakteristisk: »Jeg må sige, at det til slut her er gået så uforståeligt hurtigt galt med dette benbrud — noget, som jeg endnu aldrig havde tænkt mig kunde ske.« Resultatet blev som forrige gang, en indskærpelse af det tidligere påbud og en trusel om fratagelse af bevillingen.

Resten af sine dage levede Poulsen i ro, stadigt passende sin store virksomhed, indtil han døde 18. Juli 1913, prist i et begejstret eftermæle i »Hovedstaden« af en dansk kvindelig læge, Laura K. Lauridsen, med passende udfald mod hendes egen stand, de »rigtige« læger.

I flere henseender indtog Poulsen en særstilling inden for benbrudslægernes kreds; han havde som medicinsk studerende i Kiel og senere som tandlæge erhvervet sig nogle anatomiske kundskaber, og han fik bevilling i en egn, hvor der absolut ingen trang var til en benbrudslæge. Med en 18 år senere given bevilling vendes atter tilbage til den kendte hjemlige type, der nu er nået op til skolelærer, til de hjemlige vestkystegne og til kendte slægter.

Christen Søgaard Pedersen, lærer i Nørre Nisum ved Lemvig, var søn af den foran omtalte Peder Christian Grummesgaard; han siger, at han fra sin ungdom havde lært af faderen, hvorfor mange efter dennes død søgte hans hjælp; han gjorde det nødigt for ikke at støde an mod loven, men kunde ikke afslå indtrængende anmodninger; han har aldrig forlangt noget herfor og ofte intet fået. I 1878 blev han tiltalt for kvaksalveri og idømt en bøde på 40 kr.; han søgte da om tilladelse til

at helbrede benbrud og forvridninger samt sætte i led; en del attester medfulgte, deriblandt fra 7 sogneråd, sognepræsten og folketingsmand C Aaberg. Læge Detlefsen i Lemvig afgav erklæring og påviste, at en af attesterne gav en urigtig fremstilling af, hvad der var passeret. Både herredsfoged, amtmand, fysikus Holst og sundhedskollegiet frarådede tilladelse, der blev afslået 16. Okt. 1878.

Men Søgaard Pedersen gav ikke op; bagved sig synes han at have haft indflydelsesrige mænd, som i disse politiske kampår gang på gang lagde sig i selen for ham, og som også til sidst gik af med sejren, der dog hurtigt vendte sig til et nederlag.

I Marts 1882 indkom han med et nyt andragende; antallet af anbefalende sogneråd var nu steget til 10; med selvfølelse skriver han: »der er ikke et eneste sogneråd i min nærhed, der ikke har anbefalet denne min ansøgning, ligesom der også medfølger en anbefaling fra et amtsrådsmedlem« (P. Aaberg); men alle autoriteter frarådede stadig tilladelse, der blev afslået 23. Juni 1882.

To år efter blev Søgaard Pedersen atter tiltalt for kvak-salveri og i Februar 1885 idømt en bøde på 100 kr., hvilket naturligvis gav ham anledning til en ny ansøgning om at praktisere og om at få bøden eftergivet; andragendet var konciperet og stærkt anbefalet af prokurator, byrådsmedlem Harpøth, hvis barn han havde behandlet, en behandling, hvorom sundhedskollegiet efter fysikus Holst's udtalelse havde erklæret, at den var uhen-sigtsmæssig og skadelig; fysikus erklærede sig villig til at foretage en lempelig overhøring, men mente, at udbyttet næppe vilde blive stort, da Pedersen til ham havde udtalt, at han betragtede sin færdighed mere som et ned-arvet instinkt end som resultat af erhvervede kundskaber; iøvrigt anså han ham som en i alle henseender hæderlig mand, der som benbrudslæge nyder særdeles anseelse;

men 21. Juli 1885 blev både tilladelse og eftergivelse af bøden afslået.

Så slog Søgaard Pedersen ind på en anden vej, ad hvilken andre kvaksalvere undertiden heldigt var nået til vejs ende.

I Sept. 1885 søgte beboere i Skodborg-Vandfuld herreder om bevilling for Pedersen til at praktisere; det hele var sat omhyggeligt i scene; på 19 folioark, der på forsiden har en og samme ordlydende og med samme hånd skrevet ansøgning, er derefter underskrivernes navne anførte; for en dels vedkommende kan det ses, at det er en og samme person, der med samme blæk har skrevet navnene; blandt disse findes som ved de tidligere sognerådsformanden i Hygum sogn J. Aaberg.

Fysikus Holst anbefalede ikke andragendet, men han udtalte, at Pedersen ikke stod tilbage for de to tidligere privilegerede benbrudslæger, han havde kendt i amtet; og i intelligens og personlig hæderlighed langt over dem; der er ingen trang til en benbrudslæge i amtet, men det kan ikke nægtes, at en sådan trang føles subjektivt af befolkningen i en ualmindelig grad.

Amtmanden havde forespurgt skoledirektionen, om Pedersen i tilfælde af tilladelse kunde vedblive at være skolelærer, hvilket enstemmigt var blevet besvaret med, at han i så tilfælde vilde blive afskediget uden pension; i øvrigt frarådede han tilladelse, da Pedersen havde indladt sig på at behandle andre sygdomme end dem, han havde søgt om; og 19. Marts 1886 blev andragendet afslået.

Den femte ansøgning, som Søgaard Pedersen indgav i Aug. 1886, bragte et nyt moment i disses ellers så trættende ensformige begrundelser, og dette moment viste tillige, hvor godt fysikus Holst var samlevet med sit amts befolkning og kendte dets stemning. En stor del af eg-

nens befolkning havde nemlig tegnet sig for c. 8000 kr., når han (Pedersen) vilde »tage imod den mig engang tilståede licentia practicandi på betingelsen af, at jeg nedlagde mit embede; og hvis en sådan tilladelse måtte blive mig forundt, søger jeg afsked fra mit embede«. Det var jo en noget mærkelig opfattelse, af hvad der var gået forud for det sidste afslag; men den bekræftes på en sådan måde af en attest fra folketingsmand C. Aaberg, at man får en formodning om, at der måske kan ligge en misforstået mundtlig udtalelse bag ved den: »Da skolelæreren Søgaard Pedersen allerede for knap et år siden af justitsministeriet har erholdt bevilling til at praktisere som benbrudslæge på den betingelse, at han søgte afsked fra sit embede som lærer, hvilket han dengang ikke kunde, da han var bange for at give afkald ikke alene på indtægten som lærer men fornemlig retten til pension«, har han efter den indsamling, der har fundet sted til ham, besluttet at søge afsked uden pension, hvorfor Aaberg nu på det bedste anbefalede ham til, at »den søgte tilladelse, som engang og for så kort siden er givet ham, må blive fornyet«.

Fysikus Holst måtte så igen til at undersøge Pedersens kvalifikationer, og efter en samtale med denne udtalte han, at han savner omtrent fuldstændig teoretisk indsigt i den sag, han giver sig af med; han har aldrig set et skelet og har kun et meget overfladisk kendskab til de enkelte knogler eller disses indbyrdes forbindelser; han kan kun meget ufuldkomment beskrive symptomerne på et benbrud og endnu mere ufuldkomment skelnetegnene mellem et benbrud og en forvridning. Den af ham anvendte behandling af de nævnte beskadigelser er meget simpel, men ikke absolut forkastelig; han påstår, at den aldrig har svigtet ham, ja, han vil i mange tilfælde have reponeret luksationer, som egnens læger forgæves havde

søgt at magte, men denne angivelses rigtighed er ikke bestyrket ved noget og er efter sagens natur vanskelig at bevise. Som personlighed udtalte Holst sig atter rosende om ham og siger ligesom i sin tid om faderen, at han ikke tør påstå, at det vil være farligt at give ham licens; han tør derimod påstå, at der i egnen ikke er trang til hans virksomhed; men afgjort er det, at befolkningen i høj grad sætter pris på ham og ikke vil undvære hans virksomhed, hvilket de 8000 kr. bedst viser.

Denne erklæring er afgivet efter en direkte skrivelse til fysikus fra justitsministeriet, i hvilken det hedder, »at man allerede nu skal bemærke, at en så vidtstrakt og ubestemt bevilling som den at helbrede ydre sår under ingen omstændigheder vil kunne tilstås«. Sagen havde således imod al tidligere sædvane hverken passeret sundhedskollegiet eller amtmanden; og derefter synes den at være henlagt, hvad der gør slutningen lige så mærkelig som begyndelsen og fortsættelsen ikke mindre. Thi da Søgaard Pedersen atter i Maj 1887 indkom med et andragende om bevilling, skriver han: »Ifølge hs. eksc. justitsministerens anmodning tillader jeg mig at ansøge om tilladelse til at måtte praktisere som benbrudslæge (læge for frakturer og luksationer) samt om tilladelse til at måtte tage ydre friske sår under behandling, da sår meget ofte står i forbindelse med fragmina«, (altså behandle komplicerede frakturer, hvilket ellers altid var nægtet benbrudslægerne). Ifølge en attest fra cand. med. N. Godskesen havde denne i to måneder undervist Pedersen en time dagligt i grundtrækkene af menneskets anatomi med særligt hensyn til benbygningen, led og muskler og dernæst i nogle timer i de almindelige regler for behandlingen, og det er hans mening, at Pedersen har haft så meget udbytte deraf, som man overhovedet vil kunne vente i den tid hos en mand, der

ikke tidligere har beskæftiget sig synderligt med naturvidenskabelige studier.

Fysikus Holst udtalte sig atter mod tilladelse, men henstillede, hvis den alligevel blev givet, at det da kun skete for Skodborg-Vandfuld herreder, samt at det betydtes ansøgeren, at den vilde blive taget tilbage, hvis den blev misbrugt f. eks. til behandling af indre sygdomme.

I koncept er vedlagt sagen en i justitsministeriet udarbejdet redegørelse for sagens gang, de fire afslag (men ikke den femte ansøgning), de to bøder for kvaksalveri og et uddrag af fysikus Holst's forskellige udtalelser.

Heller ikke denne gang blev sundhedskollegiet spurgt, men 18. Juli 1887 fik Søgaard Pedersen bevilling på de af fysikus foreslåede betingelser og mod at frasige sig embedet.

Havde Søgaard Pedersen nu været lige så klog som faderen og holdt sig til sin bevilling, havde han efter fysikus Holst's kloge stilling, vistnok kunnet praktisere i ro til sine dages ende således som faderen; men ligesom de fleste andre af de privilegerede kvaksalvere kunde han ikke dy sig for at give sig af med andre sygdomme, hvad han jo efter amtmandens udtalelse allerede gjorde i 1885, og følgen var, at han allerede i Marts 1888 blev sat under anklage for at have behandlet et tilfælde af gigtfeber efter anmeldelse fra en læge i Lemvig, der sluttede således: »Ifølge udsagn, som indtil videre må anses for fuldt pålidelige, gennemstrejfer hr. Søgaard Pedersen egnen med sin elektrisermaskine og sin smørelse, holdende åbenlyse konsultationer — blandt andet i Humlum, Krog og Lemvig — hvor han uden nølen tager i behandling i flæng svulster, leddevand, alle mulige slags smerter o. s. v., skrivende recepter endog på kininmikstur og andet lignende, så at han næppe så meget kan antages at leve af

den ham givne praksistilladelse som snarere af sammes overtrædelse med al mulig frejdighed«.

Sagen var så klar, at han for at undgå dom tilbød at betale en bøde af 50 kr. for at have overtrådt sin bevilling og samtidigt tilbagelevere den ham meddelte licens; af autoriteterne, som denne gang alle blev hørte, blev denne ordning tiltrådt og fik 23. Juni 1888 justitsministeriets billigelse, endda med den af fysikus Holst foreslåede tilføjelse, at der tillægges denne afgørelse af sagen samme virkning, som om der var overgået ham en dom for kvaksalveri.

Efter den tid er der hverken i Jylland eller det øvrige Danmark givet nogen bevilling til en benbrudslæge, men der er under ret mærkelige omstændigheder i 1904 givet en bevilling, der vel ikke egentlig hører med her; men den er den eneste, der er givet siden 1887, og den viser, hvor korrumperede forholdene en tid var, idet sundhedsautoriteterne blev holdt helt uvidende herom.

I 1917 oplyste en jysk læge i »Ugeskrift for Læger«, at han i en avis havde læst følgende avertissement: »Lider de af gigt, bedes de henvende dem enten skriftlig eller personlig til undertegnede, som har ministeriel tilladelse til at helbrede for gigt. N. Jensen, Vestergade 31, Silkeborg«.

Dette havde givet lægen anledning til at forespørge om, hvorledes det forholdt sig, og han havde da fået oplyst, at det virkelig var rigtigt, at en sådan tilladelse var givet.

Ekviperingshandler Niels Jensen i Silkeborg havde i en lang årrække tilrådet mennesker, der led af nervegigt og forgæves havde søgt råd hos læger, at benytte varme urtefodbade i forbindelse med en svedekur, hvad der hos mange havde virket overordentlig heldigt, hvor-

for han i efteråret 1904 havde søgt om tilladelse til sådan behandling og vedlæggende en del attester.

I overensstemmelse med politimesteren udtalte distriktslæge F. Lund, at Jensen uden tvivl er en fuldt ud hæderlig og pålidelig mand, men at det er tvivlsomt, om en sådan tilladelse ikke vil blive misbrugt; selv om kuren har virket heldigt på en del, er der sikkert mange, hos hvem den ikke har nyttet, og ansøgeren kan ikke forudsættes at have sådanne medicinske kundskaber, at han er i stand til at stille en rigtig diagnose, og vil derfor tage patienter under behandling, der slet ikke lider af »nervegigt«, og på hvem kuren kan virke skadeligt eller i alt fald forhindre, at de i rette tid kommer under rigtig behandling. Da der i byen er to kuranstalter, hvor den slags lidelser behandles af dygtige læger, er der ikke anledning til en ny kurbehandling under ikke-sagkyndig behandling.

Alle de stedlige autoriteter frarådede tilladelse — men sundhedskollegiet blev ikke spurgt, og 17. Dec. 1904 blev det meddelt amtet, »at justitsministeriet herved tillader andrageren under fornævnte behandling at tage sådanne personer, om hvilke det forud af en autoriseret læge er konstateret, at de lider af nervegigt« — men nogen kgl. resolution, der ellers altid er udgået for alle lignende tilladelsers vedkommende, findes ikke i dette tilfælde.

Om denne betingelse er blevet overholdt, kan man vel have lov til at tvivle; nervegigt, som distriktslægen har sat i citationstegn, er ikke nogen videnskabelig diagnose men en populær betegnelse for mange forskellige symptomer; med hvad der både videnskabeligt og populært kan kaldes »gigt«, hvorunder nu både den kroniske leddegigt og gigtfeber sammenfattes, skønt de intet har med hinanden at gøre, har »nervegigt« heller intet at gøre;

men som avertissementet viser, stryges senere helt »nerve« af ordet og al slags »gigt« behandles med urtefodbade og svedekure, netop hvad distriktslægen havde forudsagt vilde ske.

Det er ganske karakteristisk og vidnende om, hvor indbringende forretningen har været, at Jensen i 1913 søgte om, at sønnen Carl Jensen, der tidligere havde været kelner, måtte indtræde i den som medhjælper, og at bevillingen efter faderens død måtte blive overført til sønnen. Byfogden havde intet derimod at indvende, men både distriktslægen, stiftamtmanden og sundhedsstyrelsen frarådede det, den sidste med den bemærkning, at det ikke sås, at sagen i sin tid havde været forelagt sundhedskollegiet, eller at dette havde erholdt meddelelse om, at tilladelse var givet; hvorefter andragendet blev afslået 14. Maj 1913.

Et nyt forsøg, som sønnen gjorde i 1917, gik det ikke bedre; det blev afslået 10. Maj 1917, men det har sin interesse ved at give nærmere oplysning om behandlingen.

Til fodbadet anvendes en del urter, som er Jensen's hemmelighed; patienten sidder en vis tid med fødderne i badet, hvorefter han bliver bragt i seng og omhyggeligt indpakket, så at han kommer i sved. Hemmeligheden er gået i arv i tre slægtled. Betalingen retter sig efter, hvor langt der skal rejses, og hvor mange patienter der kan behandles i samme by. Grunden til, at sønnen søger om tilladelse, er, at faderen nu er henved 78 år og derfor ikke kan påtage sig de besværlige rejser til øerne, hvorfra der ligger en mængde begæringer om behandling; og han eller sønnen må selv være til stede ved det første fodbad for at hemmeligholde sammensætningen af urterne.

III

Bevillinger til nødhjælp.

Fra det ikke ret store antal af privilegerede jyske benbrudslæger — i alt 11 — står, som overgang til det ret store antal af afslåede ansøgninger, en lille gruppe, der vel også nok fik deres ansøgninger afslåede, men under en form, der tillod et ret vidt spillerum, så at de i virkeligheden blev betragtede som havende tilladelse til at praktisere og selvfølgelig også gjorde det.

Formen er, at bevilling til at praktisere som benbrudslæge afslås, men at det tillades i nødstilfælde at yde tilskadekomne øjeblikkelig hjælp, indtil en læge kan komme til stede, således som det er enhvers pligt.¹⁾

Det skyldtes fra først af vistnok nærmest en noget famlende usikkerhed fra sundhedskollegiets side, at afslaget fik denne form, måske et udslag af meningsforskelligheder inden for det mellem ældre og yngre medlemmer, idet nogle, ligesom adskillige fysici og ikke mindst amtmænd, har ment, at befolkningens tarv i mere øde egne nok kunde påkræve en tilladelse for enkelte benbrudslæger, medens andre har modsat sig dette, stadigt flere længere op i tiden, da forsyningen med læger landet over var blevet ret stor; og det sidste af disse afslag med ret til at yde hjælp i nødsfald blev da også for Jyllands vedkommende givet 1835.

Den første af disse nødshjælpsbevillinger blev givet 1803 til en mand i Vindblæs tæt ved Løgstør, og det er vist ikke usandsynligt, at det er fra ham, at den slægt ned-

¹⁾ Refererer sig vistnok til bestemmelserne i »Plan for fattigvæsenet i Kbhvn.« 1. Juli 1799 § 142, senere udvidet til forordn. 4. Aug. 1819 angående forpligtelsen til at sørge for at frelse skindøde og andre, som er i livsfare.

stammer, eller i alt fald bygger på tradition fra ham, som nu i fire led under navnet »Maren Haaning« har drevet en vidtstrakt kvaksalvervirksomhed i dette sogn, af hvilken der i årbogen »Fra Himmerland og Kjær Herred« 1916 findes en udførlig fremstilling.

Poul Jensen af Engelstrup by i Vindblæs sogn søgte i 1803 om at måtte kurere arm- og benbrud; sagens akter findes ikke mere, men det kan ses, at ansøgningen har været vedlagt attester fra 5 præster, hvorimod distriktskirurg Wensch i Løgstør har gjort »remonstration, da præsterne må antages at mangle de kundskaber, der udfordres til at dømme herom«. Stiftsfysikus Koefoed havde ikke givet Jensen nogen attest for duelighed, men kun ved samtale erfaret hans klogskab og forfarenhed i at behandle benbrud uden nøjere at undersøge hans behandlingsmåde; på denne udtalelse støttede amtmanden sin anbefaling.

Sundhedskollegiet kunde ikke anbefale sagen, da ansøgeren, der er en gammel bonde, ikke opfylder betingelserne i § 6; men da han er vant til at omgås slige patienter, kan han vel i distriktskirurgens fraværelse for det første komme slige ulykkelige mennesker til hjælp, således som det er enhver's pligt, men siden overlade det til distriktskirurgen og alene under dennes bestyrelse, anførsel og vejledning behandle den syge; og i denne form blev afslaget meddelt amtmanden 10. Sept. 1803.

Endnu mindre vides om den næste af denne slags bevillinger, en af de få, der kom det østlige Jylland til gode.

Thomas Jacobsen, husmand i Hornsyld ved Horsens, søgte i 1807 om at måtte kurere for benbrud og andre udvortes svagheder. Landfysikus Hahn i Århus havde fundet ham dygtig i at behandle simple benbrud, komplicerede befatter han sig ikke med; og i henhold hertil, vedlagte attester, og at nærmeste læge bor 2 mil derfra, anbefalede amtmanden tilladelse, som sundheds-

kollegiet dog frarådede, da han som husmand ikke kunde henføres under § 6, »thi espriten af dens ord synes at vise, at der tales om kultiverede mennesker og ikke om bønder«; efter enhvers pligt kan han dog yde hjælp i nødsfald, men ikke længere end til en læge kan komme til stede, og hertil behøves ingen bevilling; og i overensstemmelse hermed blev amtmanden tilskrevet 18. Jan. 1807.

Også den næste af disse nødsbevillinger tilfaldt østkysten og blev endda givet en mand, der var bosat i en by, hvor der allerede fra 1763 havde været fast ansat læge. Sjældent er det mellem ansøgerne at træffe en i en provinsby ansat kgl. bestillingsmand; han stiledede da også højere end sædvanligt, idet han søgte om at praktisere som »læge«.

Johan Christian Schultz, f. c. 1767, var undertoldbetjent i Grenå, da han i 1810 blev idømt bøde for kvaksalveri og i den anledning søgte om fritagelse herfor og samtidigt om tilladelse til at praktisere som læge.

Allerede i 1807 omtales han i medicinalberetningen som kvaksalver, og i 1810 skrev distriktskirurg Wulff, at han stadigt driver kvaksalveri, og at han af sine overordnede, skønt portbetjent, får tilladelse til at være borte i flere dage for at rejse til patienter.

Sundhedskollegiet frarådede bestemt at give en så vidt udstrakt tilladelse som ansøgt, der ikke holdt sig til en enkelt del af medicinen, men anbefalede at holde sig til den sædvanlige udtalelse om hjælp i nødsfald. Amtmanden synes, og det er ikke noget enestående tilfælde, at være kommet med et udfald mod distriktskirurgen for angiveri af misundelse, thi kollegiet bemærker, at det er de autoriserede lægers pligt at angive kvaksalvere, så at de ej medbillighed kan beskyldes for misundelse, når de opfylder deres pligt.

Det blev 28. April 1810 meddelt amtmanden, at da

Schultz ikke har bevist sin kyndighed, kan det ikke tillades ham at praktisere uden i nødstilfælde, indtil en læge kan komme til stede, samt at den mod ham anlagte sag skal nyde fremme. Schultz døde 15. Maj 1816, tog sig af dage »i vildelse«.

En af de forholdsvis få kendte midt i Jylland boende benbrudslæger var den under navnet Præst-Jens vidt kendte Jens Laursen, søn af husmand Laurs Jensen og Gjermet Andersdatter, døbt 24. Juli 1791 i Ebstrup ved Silkeborg. Sit tilnavn Præst-Jens havde han vistnok fået, fordi han i 12 år havde tjent hos pastor Meldal i Gjødvad, som havde konfirmeret ham og givet ham et godt skudsmål.

I 1824 søgte han, der da boede i Svostrup ved Silkeborg, om at måtte kurere for udvortes sygdomme, da han ved flittig læsning og forsøg, når lejlighed gaves, havde erhvervet sig duelighed i at kurere udvortes bræk og men, og anmodede om, at fysikus i Viborg måtte eksaminere ham; tillige henviste han til en del attester for kure, der strakte sig tilbage til 1817. Årsagen til ansøgningen var som sædvanlig, at han var blevet tiltalt for kvaksalveri.

Stiftsfysikus Lind eksaminerede ham så og havde vel fundet nogle for en bonde ualmindelige kundskaber i adskillige udvortes så og indvortes sygdommes behandling, der efter Præst-Jens' angivelse skyldtes læsning af Henrik Smid's og Niels Mikkelsen Aalborg's lægebøger, Mangor's landapotek¹⁾ m. fl., men så overfladiske og til dels urigtige, at han bestemt frarådede tilladelse, hvortil sundhedskollegiet sluttede sig med den sædvanlige tilføjelse om nødhjælp, hvilket afslag blev meddelt amtmanden 8. Jan. 1825. Retssagen mod ham må være bortfaldet, thi i 1833

¹⁾ Henrik Smid's lægebøger udkom i en række forskellige udgaver fra 1546 til 1650, N. M. Aalborg's fra 1633 til 1664 og Mangor's Land-Apothek fra 1767 til 1826.

blev han for første gang begået kvaksalveri idømt 20 rdl. i bøde.

Med den næste bevilling vendes atter tilbage til de kendte egne omkring Ringkøbing, der altid synes at have været og endnu den dag i dag er et Eldorado for kvaksalvere, tilmed af den farlige art, hvorom allerede Mads Weis i sin tid afgav bevis.

Mette Cathrine Orloff, gift med gårdmand Andreas Orloff af Rindom ved Ringkøbing, hørte til en slægt, der i længere tid havde givet sig af med kvaksalveri. Hun var eneste barn af den tidligere nævnte Peder Nielsen Orloff, f. c. 1735, som hørte til en gammel slægt, der siden 1670 havde været beskikkede hesteskærere og svinesnidere i Ribe stift; datteren gør det lidt finere og kalder ham en særdeles duelig dyrlæge, der tillige havde erhvervet sig kundskaber i kirurgien og en sjælden færdighed og held til kirurgiske operationer. Kort efter at forordningen af 1794 var udkommet, søgte han om at måtte kurere sygdomme, hvad han med held havde gjort i lang tid; collegium medicum oplyste, at han for mange år siden havde været tjener hos provinsialmedikus Anchersen i Ribe og der måske erhvervet sig nogle kundskaber; han ønskede at kurere feber, stærk forkølelse og veneriske sygdomme, men da det er indvendige sygdomme, frarådede det tilladelse; om de udvendige sygdomme: benbrud, udvortes skade, åreladning henviste det til kirurgisk akademi, som også frarådede tilladelse; hvorefter han fik afslag 14. Juli 1795; men selvfølgelig holdt han sig det ikke efterretteligt, så at han 1813 af distriktskirurgen blev anmeldt for kvaksalveri. Han døde 30. Juni 1816 på en rejse, han foretog som hesteskærer.

Som så mange andre kvaksalvere behandlede han patienter i sit hjem, og her havde datteren gået ham til

hånde og under hans lange bortrejser som dyrlæge passet de syge. I 1830 søgte hun om at måtte kurere arm- og benskader; stiftsfysikus Randrup frarådede bestemt tilladelse, medens amtmanden anbefalede den, nærmest dog fordi det vilde være vanskeligt ganske at forebygge sådan praksis. Sundhedskollegiet frarådede også tilladelse med den sædvanlige udtalelse om, at det måtte være hende uforment at yde hjælp i nødsfald, og i overensstemmelse hermed blev andragendet afslået 26. Juni 1830; men at hun ligesom faderen trøstigt praktiserede videre, fremgår deraf, at hun 1837 blev dømt for kvaksalveri.¹⁾

At de afslag, der for nemheds skyld her er kaldte bevillinger til nødhjælp, i reglen er blevet opfattede eller i alt fald benyttede som almindelige bevillinger, giver den følgende bevilling et tydeligt bevis for.

Jens Knudsen var aftægtsmand i Hejbøl i Ølgod sogn ved Varde, da han i 1833 søgte om at kurere for benbrud og forvredne lemmer i Øster- og Nørreherreder i Ribe og Ringkøbing amter, hvad han i længere tid havde gjort uden at vide det lovstridige heri. Han blev anbefalet af præsterne i Ølgod, Sønderømme og Ådum, tre sognefogder og herredsfogden, men distriktskirurg Murtfeldt i Varde frarådede bestemt tilladelse og stiftsfysikus Randrup i Ribe erklærede, at han ikke kunde

¹⁾ Til samme slægt synes den Jens Thomsen at have hørt, der 1820 blev immatrikuleret som studerende ved kirurgisk akademi, 26 år gammel og født i Ringkøbing, da det sandsynligvis er den Jens Thomsen, der 11. April 1792 blev døbt i Ringkøbing som søn af Thomas Jensen og Mette Cathrine Orloff; men om hans senere skæbne vides intet. Muligvis nedstammende herfra, i hvert fald hørende til Orloffernes slægt, er den for sin behandling af Basedows sygdom bekendte nulevende kvaksalver Thomas Jensen i Ringkøbing, hvis virksomhed endnu ikke hører historien til.

afgive det påbudte vidnesbyrd, hvorefter tilladelse blev nægtet 10. Dec. 1833, men det formenes ham ikke at yde øjeblikkelig assistance ved benbrud og luksationer, hvor det måtte udfordres, forinden lægehjælp kan have.

I 18 år drev han derefter uanfægtet en vidtstrakt kirurgisk virksomhed; hvad der da bevægede ham til at søge om at få den legaliseret, vides ikke; nogen tiltale for kvaksalveri synes ikke at have ramt ham; men i 1851 indgav han en af en prokurator affattet ansøgning, som røbede ikke alene hans ulovlige virksomhed men også hans selvbevidsthed på en yderst karakteristisk måde.

Fra sin ungdom havde han følt lyst til at helbrede benbrud, forvridelser, seneforrækninger, stød, kvæstninger, leddetilfælde etc., og da hans naturlige forstand ved lejlighed og efterforskning såvel teoretisk som praktisk ledte ham på rette vej at kende omgangsmåden hermed såvel som de passende midler hertil, fik han tillige under kydigeres vejledning efterhånden lejlighed til at prøve, om hans store attrå vilde forfejle ham; men han så sin flid og opmærksomhed stedse belønnet med held og er nu overbevist ved den forløbne tid, at han kender en sikker og god fremgangsmåde til at kurere slige tilfælde.

Med medicinske tilfælde derimod beskæftiger han sig aldrig, de er aldeles uden for hans begreb, og han føler fuldkomment det skammelige i at kvaksalve og sætte folks liv og velfærd under risiko, hvorfor han tør forsikre, at der ingen fare er for, at han skulde misbruge en tilladelse, da han nok i tide skulde passe at henvise de syge til læge, såfremt symptomer på andre medforbundne sygdomme skulde indfinde sig under kuren.

I mange tilfælde kræver de nævnte beskadigelser dagligt tilsyn, hvad lægen ikke har tid til, og det vilde også blive for bekosteligt at hente ham; selv har han ofte

måttet være til stede dag og nat for at iagttage en sårkrise etc., for muligt at lade en læge hente eller ændre forbindingen.

Ansøgningen var anbefalet af Ølgod sogneforstanderskab og herredsfogden.

Distriktslæge Bloch udtalte, at han intet nærmere kendte til Knudsen's virksomhed, hans kollega prakt. læge Gyn-
telberg heller ikke, da Knudsen altid selv behandlede sine patienter, hvorved han overskred den givne bevilling. Bloch har hørt, at Knudsen mener, at der i låret er to ben, et stort og et lille, og at lårbenet kan »skivres«
: stykker afstødes, uden at benet er brækket, at sener kan stødes ud af deres leje og igen med hænderne bringes tilbage i dette. Han frarådede bestemt tilladelse, tilmed da der ingen tvivl er om, at han vilde overskride den, hvilket fremgår af attesterne, der viser, at han i en række af år har drevet ulovlig praksis, saa at de ikke anbefaler ham til praksis, men langt snarere til at tiltales for kvaksalveri.

Ogsaa stiftsfysikus Kiær i Ribe fraraadede tilladelse og henstillede, at der gaves ham paabud om at afholde sig fra al praksis, hvis han vilde undgaa tiltale, hvortil stiftamtmanden ganske sluttede sig. Uden at sagen ses at have været forelagt sundhedskollegiet, hvad kancelliet vel i dette tilfælde har anset for overflødig, blev tilladelse afslaaet 22. Sept. 1851.

Nu da Jens Knudsen selv havde været saa uforsigtig at henlede opmærksomheden paa sig og sin store, lovstridige virksomhed, har autoriteterne vistnok holdt bedre øje med den, eller måske har han i begyndelsen været noget forsigtigere; der gik i alt fald to år, inden han blev tiltalt for kvaksalveri; i det første tilfælde havde han i distriktslægens fraværelse taget en skulderluksation under behandling og erklæret armen for at være i led, hvad det

senere viste sig, at den ikke var, og det samme var sket i det andet tilfælde; i det tredje tilfælde havde han aftaget en bandage, der var anlagt af en læge, som flere gange havde tilset den tilskadekomne, anlagt en ny og derefter vedblevet at behandle patienten. Distriktslægen og fysikus udtalte, at de mente, at Knudsen i de to første tilfælde ikke havde overskredet sin bevilling, men derimod i det tredje; både ved under- og overretten blev han imidlertid frifunden ogsaa for dette tilfælde med den ejendommelige motivering: »Når der ses hen til, at den citerede § [6] forudsætter, at der kan befrygtes fare ved, at en kvaksalver tager syge under kur, hvorved formentlig især sigtes til indvortes sygdomme og den omstændighed tages i betragtning, at lægen havde to gange forbundet patienten, så findes der i dette tilfælde så meget mindre grund til at drage tiltalte til ansvar, blot fordi han har fornyet forbindingen, som han ved den ham givne koncession ellers intet vilde have forud for en person, som ingen slig koncession havde, og som dog måtte ligefrem være berettiget eller endog moralsk forpligtet til at yde foreløbig hjælp«; men så synes retten pludselig at have faaet betænkeligheder og at have villet dække over dem: »dog på grund af, at lovmæssigheden af hans forhold ved at forny forbindingen kan være tvivlsom, således at han udreder processens omkostninger.«

Denne dom viser bedst, hvilket virvar man var kommet ind i ved disse »koncessioner«, der fra kancelliets side var udstedte som et bestemt afslag om at tage en tilskadekomnen under virkelig behandling, og som i dette tilfælde endog førte til den aldeles vilkårlige opfattelse af »at tage under kur« som særligt sigtende til indvortes sygdomme, hvorom der aldeles intet står i forordningen, så meget mere som så godt som alle de bevillinger, der var blevet givne i henhold til § 6, drejede

sig om behandling af udvortes skade. Sundhedskollegiet tog da også bestemt afstand fra denne ganske ensidige opfattelse og fastholdt, at Knudsen i tredje tilfælde havde overskredet sin kompetence, og at han i de to andre tilfælde ikke alene ikke har kunnet bedømme, hvorvidt luksationerne var reponerede eller ikke, og han har derfor lagt en saadan ukyndighed og uduelighed for dagen netop i den retning, hvorpaa hans koncession gaar ud, at kollegiet måtte andrage på, at sagen indsendtes til justitsministeriet, for at det kunde blive afgjort, hvorvidt den ham meddelte koncession burde annulleres, hvortil kollegiet fandt, at der var fuld anledning. Om sagens videre forløb har intet kunnet oplyses; men at ministeriet skulde have annulleret en koncession, som egentlig slet ikke eksisterede, da kollegiet jo selv altid havde fremhævet, at det var enhvers pligt at yde hjælp i nødsfald, og hvad der skete derudover, var kvaksalveri, er lidet rimeligt, og viser bedst, hvilken forvirring i begreberne sundhedskollegiet selv havde skabt ved denne tilføjelse, der gav såvel kvaksalverne som autoriteterne ubegrænset spillerum.

Den sidste, som i Jylland fik en af disse famlende bevillinger eller rettere afslag, var en af de kvaksalvere, hvem de store afstande til læger med en vis ret, som da også til dels anerkendtes, havde gjort til sårlæge.

Søren Jacobsen af Bækken i Hjørring amt var søn af Jakob Christensen og Maren Sørensdatter og døbt 18. Okt. 1769 i Tranum; han var smed indtil c. 1830, da han gik på aftægt.

Bækken ligger i Øster Hanherred omtrent midt imellem Limfjorden og Jammerbugten; indtil 1829 boede distriktskirurgen i Nibe, derefter i Kettrup; der var da først et godt stykke vej til Limfjorden og derfra flere mils sejlads til Nibe. Faderen havde derfor allerede virket som sårlæge, og af ham havde Søren Jacobsen lært sin kundskab om,

hvorledes naturen med en liden og simpel understøttelse som oftest læger sig selv; i henved 40 år havde han været mange lidendes tilflugt, aldrig ladet sig lede af egennytte, og flere udmærkede læger har vidnet, at han ikke har handlet i blinde; men nu havde i 1835 distriktskirurg Ramløse ladet ham tiltale, fordi han havde taget en mand under behandling, der kun boede en halv mil fra distriktskirurgen, og han var blevet idømt den sædvanlige bøde på 20 rdl., som han bad om måtte blive ham eftergivet, ikke så meget for pengenes skyld, som fordi han i sin høje alder følte det som en ufortjent krænkelse at blive straffet for noget, som han i mange år upaatalt havde udøvet for at hjælpe andre, og samtidigt søgte han om tilladelse til at læge sår.

Fra alle sider fik Søren Jacobsen et godt skudsmål; præsten, hvis søn han havde behandlet for en brækket arm, anbefalede ham selvfølgelig; herredsfogden udtalte, at han ikke fortjente at sættes i klasse med almindelige kvaksalvere, han var i alle henseender en brav og hæderlig mand, og skønt han ikke havde kunnet undgå at dømme ham, anbefalede han ham varmt til skånsel, og amtmanden indstillede ham ogsaa til kongens nåde; ogsaa sundhedskollegiet tog mildt på sagen og anførte som undskyldning den særledes vanskelighed, det i tidligere tider i den egn havde været at faa lægehjælp, og anbefalede eftergivelse af bøden, men fraraadede bestemt tilladelse, dog med den sædvanlige tilføjelse om øjeblikkelig hjælp i nødsfald, og i denne form blev andragendet afslået 15. Juli 1835.

Fortsat sin kirurgiske virksomhed, og endda lært sønnen den, har Søren Jacobsen sikkert lige til sin død 30. Juli 1845; en måned efter søgte sønnen Jens Sørensen, der ogsaa var smed, om tilladelse til at helbrede benbrud og lemmer, der er af led, knuste eller beskadigede;

efter faderen havde han arvet gaven og kundskaben hertil og kunde ikke blive fri for anmodning om hjælp, skønt han ikke trængte dertil. En del sogneforstanderskaber med deres præster i spidsen anbefalede ham, sognepræsten kaldte faderen for en sand velgører for egnen. Distriktskirurg Ramløse erklærede om Jens Sørensen, at han ikke havde idé om at behandle benbrud eller led og er så uvidende, at han antager, at der er to ben i overarmen; stiftsfysikus Speyer udtalte, at han ikke tvivlede om attesternes subjektive sandhed, men desto mere om deres objektive, og frarådede tilladelse; hertil sluttede sundhedskollegiet sig, og 26. Febr. 1846 blev andragendet afslået.

Rimeligvis er Jens Sørensen død c. 1869, thi i Februar 1869 søgte datteren, Christiane Jensen, om tilladelse til i Øster Hanherred at kurere for benskade, henvisende til, at i omtrent 100 år havde hendes oldefader, bedstefader og fader helbredet herfor; hun paastod endda, at faderen havde haft tilladelse dertil og de andre vistnok også; fire sogneråd anbefalede hende, men hun blev dømt for kvaksalveri og fik afslag 24. Maj 1869.

IV.

Afslæede ansøgninger.

Selv om man regner de 7 afslag, der her for kortheds skyld er kaldet nødhjælpsbevillinger, til de 11 virkelige bevillinger, bliver det dog kun et lille tal over for de mange afslag, der i tidens løb er givne på ansøgninger om at praktisere, men en del af dem drejede sig ganske vist også om sygdomme, der ikke eller kun delvis kan henføres under begrebet udvortes skade, og de vil derfor kun undtagelsesvis blive omtalte.

Det er ikke hensigten her at komme nærmere ind paa disse ansøgere ofte vidtløftige, altid ensformige grunde til at anse sig berettigede til at få tilladelse til at udøve deres efter egne og omgivelseres mening særligt velsignelsesrige virksomhed; allerede de tidligere meddelte uddrag af sådanne ansøgninger har tydeligt vist, hvor ensartede og hvor ensformige de næsten altid er. Her skal kun i kronologisk orden de nævnes, der har søgt om at måtte kurere udvortes skade, og så kort som muligt hvad der kan være af interesse at meddele om dem.

Det første afslag ramte 1795 Peder Jensen Orloff, som allerede tidligere er omtalt sammen med datteren, Mette Cathrine Orloff side 483.

Else Cathrine Nielsdatter, gift, boede i Hou i Thisted amt; i 1796 må hun første gang have søgt om tilladelse og da fået afslag, og atter 1797 med samme resultat, men mere herom har ikke kunnet findes. I slutningen af 1799 søgte en del beboere i sognet om tilladelse for hende til at praktisere i lægekunsten; amtmanden udtalte, at almuen for en stor del var blevet forledet til at søge denne enfoldige bondekone, og at det vilde være vanskeligt at forhindre hendes kvaksalverier, så længe der ikke havdes gode læger på stedet, som ved deres kure og øvrige forhold kunde overtyde almuen om, hvor farligt det er at betro sig til slige ukyndige mennesker; i et forhør havde hun selv forklaret sig om sine kundskaber, hvilket beviste hendes enfoldighed og lagde for dagen, hvad håb almuen kunde gøre sig om hendes hjælp, hvilket bekræftedes ved en skrivelse fra stiftsfysikus Koefoed. Andragendet blev derefter afslået med trusel om straf, hvis hun vedblev at praktisere.

Jakob Wismar var vistnok søn af degn Jakob Jensen i Lovns og Alstrup ved Hvalpsund; i 1776 blev han gift i Lovns og boede der i 1787, da han havde en strid med

nogle fiskere, der voldeligt havde overfaldet ham; i 1790 blev han degn i Ullits og Fovlum, og rimeligvis har han praktiseret der indtil 1801, da en søn blev hans efterfølger, hvorefter han i 1802 søgte det medicinske fakultet om licentia practicandi i medicin og kirurgi; det lod sagen gaa til collegium medicum, som meddelte birkedommeren, at det var afslaaet, uden at sagen ses at have passeret cancelliet. Det maa vistnok være den samme Jakob Wismar, der i 1809 som borger i Haderslev søgte sundhedskollegiet om licentia practicandi, men af dette blev henvist til sundhedskollegiet i Kiel.

Madsine Marie Hesse, datter af Peder Hollænder, blev født 16. Jan. 1765 i Vivild i Sønderhald herred og 1785 gift med skytte Johan Nikolai Hesse på Løvenholm. Faderen, af hvem hun har lært, skal i 60 år have kureret for følgende sygdomme: 1) venerisk sygdom, 2) kræft at aftage med sine rødder uden at skære det, 3) gigtsvagheder som dog i almindelighed anses for inkurabel, 4) alle slags flod, 5) vattersot; hun påstår endog, at faderen i sin tid har været kaldt af kammerherre Adler til Fyn for at kurere for venerisk syge. I medicinalberetningerne omtales hun jævnlig og havde tidligere været dømt for kvak-salveri, i 1818 til 5 g. 6 dages vand og brød og søgte da om fritagelse herfor og tilladelse til at behandle de nævnte sygdomme og lade sig eksaminere. Forskellige jyske læger udtalte om hende, at hendes voldsomme og drastiske kure havde anrettet mere skade end den gavn, hun nu og da havde gjort. Stiftsfysikus Willemoes i Århus brevvekslede med sundhedskollegiet om sagen, men direkte spurgt synes det ikke at være blevet. Fra amtet blev sagen sendt til cancelliet med anbefaling om, at aktionen maatte indstilles mod, at hun afholdt sig fra at kurere for nogen slags sygdom, indtil hun dertil måtte blive autoriseret; men

kancelliet meddelte 12. Jan., 1818 amtet, at aktionen skulde gå sin gang; denne fik dog et mærkeligt forløb.

Fra begyndelsen af 1819 havde Randers amt været under konstitution, og heri kan vel grunden søges til, at birkedommer Stadfeldt først 30. Juli fik ordre til at fuldbyrde dommen. Han synes at have holdt sin hånd over hende, om hvem han tidligere havde erklæret, at hun var et sædeligt og ordentligt menneske; i August meddelte han, at hun havde betalt omkostningerne, og at hun havde indgivet ansøgning om formildelse af straffen, og at han derfor mente at burde udsætte fuldbyrdelsen; men forvise sig om, at den var indgivet, har Stadfeldt åbenbart slet ikke gjort forsøg på, det synes næsten med fuldt overlæg; at der intet var foretaget i sagen, kom først for dagen i April 1821; da meddelte fysikus Willemoes sundhedskollegiet, at M. M. Hesse, skønt to gange dømt, vedblev at udøve sine dræbende kure, og herfra gik sagen til kancelliet og videre til amtet, der lod optage forhør, hvorved det oplystes, at dommen ikke var fuldbyrdet. Stadfeldt indberettede, at han havde ventet på afgørelse af ansøgningen, som hendes defensor havde meddelt ham, at han havde set hos den prokurator, der havde skrevet hendes tidligere ansøgning, men hvad der var blevet af den, vidste han ikke; men han måtte indrømme, at det var en fejl af ham ikke at have opført den på den befalede liste over kriminelle sager. Stiftamtmand Stemann oplyste, at han 12. Aug. 1820 havde meddelt Stadfeldt, at der ikke var indkommet nogen ansøgning, og at fuldbyrdelsen derfor ikke kunde udsættes, og først nu havde han erfaret, at det ikke var sket, og at Stadfeldt desuden havde udeladt sagen på indberetningen om de kriminelle sager og uden skellig grund ladet dommen ueksekeret; amtmanden fik derefter ordre til at give Stadfeldt en irettesættelse herfor.

Om hun nogensinde kom til at afsone sin straf, kan

vel efter alle disse forviklinger være tvivlsomt. Hun døde 3. Febr. 1830.

Peder Davidsen, gårdmand i Grumstrup ved Odder, søgte i 1819 om eftergivelse af mulkt for kvaksalveri og om tilladelse til at kurere arm- og benbrud, men selv fysikus Willemoes, der ellers stillede sig velvilligt over for disse andragender, frarådede begge dele, der da også afsløges.

Christen Thordalen, f. c. 1790, væver i Solbjærg på Mors, var en af Jyllands mest ihærdige og oftest straffede kvaksalvere. I 1820 søgte han om at måtte kurere for benskade, kræft, øjensvagheder, koldbrand, gevækster og andre udvortes svagheder, men fik afslag; efter 5 gange at have været straffet for kvaksalveri, søgte han atter 1837 om tilladelse til at kurere pukkelryggede, medfødte legemsbræk og andre krøblinge.

Thordalen er et typisk eksempel på, at de for hver gang stigende strænge straffe, der kunde nå op til mange års tugthus, ikke lod sig gennemføre og derfor førte til lige saa urimeligt store benaadninger. I 1842 hedder i medicinalberetningen: »Thordalen er nu for fjerde gang i Viborg tugthus (han var da idømt 8 års tugthusstraf), ved ansøgninger og formående anbefalinger skal han gøre sig haab om snart at komme på fri fod; sært nok har man intet set fra hans velyndere i bladene, men man erindrer det ravneskrig, som de, da han forrige gang sad i tugthuset, opløftede først i Aarhus Avis og siden i Københavnsposten, og som vel og bidrog til, at han slap ud før tiden«. I 1843: »Den bekendte Thordalen, som for fjerde gang var inddømt i tugthuset, løslodes atter efter et kort ophold der og har igen taget sæde i Skive distrikt, hvorfra han ligesom forhen gør udflugter til Mors og Thy; dog er han som følge af drikfældighed m. m. meget svag og skal have tabt betydeligt af sin anseelse«.

I 1845 omtales han sidste gang i sundhedskollegiets forhandlinger; han søgte da atter om at praktisere; der siges da om ham, at han er mere forsigtig end forhen.

Christen Brøndum, døbt 5. Nov. 1775 i Aulum ved Holstebro, havde været skolelærer i Almind ved Kolding fra 1802 og vistnok stadigt kureret for arm- og benbrud, da han i 1821 søgte om tilladelse hertil efter at være blevet tiltalt for kvaksalveri. Major Ingwersen paa Viufgård bevidnede, at den tidligere distriktskirurg Voigt i Kolding havde anbefalet ham at benytte Brøndum i tilfælde af arm- og benbrud, og denne havde selv anmodet ham om at måtte hjælpe fattige i sådanne tilfælde. Tilladelse blev afslået, men endnu i 1840 omtales han i medicinalberetningen som en af egnens berømteste kloge mænd; året efter døde han 23. Nov. 1841.

Hans søn Jakob Brøndum, f. 28. Nov. 1813, husmand i Viuf, fortsatte i faderens spor; i 1863 blev han tiltalt for kvaksalveri og idømt mulkt; pastor Fritz i Almind anbefalede ham varmt, som en kyndig og sjælden samvittighedsfuld mand, ikke alene til fritagelse men til at erholde tilladelse »ligesom faderen«, hvad han selv ikke havde søgt; fysikus Black kritiserede skarpt præstens anbefaling af Brøndum som en mand, der hverken var kyndig eller sjælden samvittighedsfuld, og bad sig fritaget for yderligere at skulle modsige de andre vrang anskuelser, der var udtalte i præstens erklæring. Hvorefter fritagelse for mulkt blev afslået.

Uden for benbrudslægernes sædvanlige kreds, de bondefødte empirikeres, staar en præst, der ikke som så mange af sine standsfæller nøjedes med varmt at anbefale kvaksalvere, men selv var det.

Poul Brynjulfsson Petersen var søn af guldsmed Pjetur Brynjulfsson og Haldora Paulsdatter og født i Island 12. Dec. 1796. Fra sit 8. år blev han opdraget først

hos farfaderen Brynjulf Pjetursson og senere hos farbroderen Olafur Brynjulfsson, begge fjerdingskirurger i Islands østamt; hos dem fik han interesse for medicin og kirurgi, men omstændighederne medførte, at han ikke kunde følge sin lyst, men maatte studere teologi; 1821 blev han teologisk kandidat og 1824 præst i Dejbjerg ved Ringkøbing, hvor han allerede 1825 af distriktskirurg Gunst blev anklaget for kvaksalveri. Han søgte da om at måtte praktisere, da han stadig havde fortsat sine medicinske studier og med sit husapotek hjulpet sine sognefolk, der havde 2—3 mil til læge. Amtmanden frarådede det, men fremhævede paa den anden side den miskredit, hvori Gunst havde vidst at sætte sig, og at der efter hans skøn ikke var tilstrækkelig grund til at sætte præsten under tiltale; og han slap da med et afslag og en advarsel.

Snart efter søgte han saa om tilladelse til inden Jan. 1828 at indstille sig til medicinsk eksamen uden at høre forelæsninger, hvad fakultetet gik ind på; men samtidig vedblev han med sine kure og blev 1827 atter af distriktskirurgen anklaget for kvaksalveri; sagen blev dog stillet i bero, indtil han havde taget eksamen; han tog da også til København i tre måneder, men efter fakultetets venkabelige råd og for at opnå større færdighed opgav han eksamen for at vente med den indtil foråret 1828 og vendte hjem; da foråret kom, søgte han imidlertid udsættelse til efteråret, men da han 28. Nov. 1828 indstillede sig, fik han kun i tre fag haud illaud, i de ti andre fag non cont. eller nul og blev derfor erklæret immaturus (umoden).

Efter dette resultat har han muligvis anset det for bedst at flytte sin virksomhed til et mere afsides sted; i 1829 blev han i alt fald forflyttet til Rømø, og på denne ret afsides ø, hvor der dengang ingen læge fandtes, har han rimeligvis udfoldet en stor medicinsk virksomhed i de seks

år, han var der. I 1835 blev han forflyttet til Hillerslev ved Thisted, hvor han, foruden at være en virksom kvaksalver, drev en udstrakt landhandel, så at han til sidst fik pålæg om at søge sin afsked, som han fik 1841, hvorefter han en tid levede som realskolelærer i Thisted; han døde 6. Juli 1862 i Løgstør.

Også den følgende hører ikke til de bondefødte empirikere, han må nærmest betragtes som et offer for de økonomiske vanskeligheder, som de smaa apoteker i de tider havde at kæmpe med.

Jørgen Carl Ustvaldt var søn af hårskærer Christian Ustvaldt og Susanne Nielsdatter og født i Viborg 28. Juli 1790. Han tog farmaceutisk eksamen 1812 og fik 1813 bevilling til at oprette et apotek i Lemvig, som han drev til 1822, da han købte en bondegaard i Karby på Mors, men kunde ikke leve af den og fik da i Septbr. 1822 bevilling til at oprette et apotek på Thyholm. Allerede som apoteker i Lemvig omtales han i medicinalberetningerne som kvaksalver og blev i 1821 tiltalt for kvaksalveri; i 1824 søgte han om, at der paa Thyholm måtte blive ansat en læge, da apoteket ellers ikke kunde bestå, hvilket ogsaa anbefaledes af stiftsfysikus Lind, men sagen førte ikke til noget. Da søgte Ustvaldt selv i 1826 om tilladelse til at kurere gigt, brændt skade, stødt sår og udvendige sygdomme, da han ikke kunde leve af apoteket. Fysikus anbefalede vel ikke ansøgningen, men udtalte atter, at uden læge kunde apoteket ikke bestå, og at det var forstaaeligt, at apotekeren var udsat for fristelser fra beboernes side. Både sundhedskollegiet og amtmand Faye frarådede bevilling; den sidste, der ellers i reglen holdt sin hånd over kvaksalverne, når han mente, at det var i beboernes interesse at beholde dem, stemplede ham endda som en dristig kvaksalver, der nu var tiltalt både i Thisted og Ringkøbing amter. Sagen synes ikke

at være nået til kancelliet, og er vist endt uden afslag fra dette. I 1828 opgav Ustvaldt apoteket og købte Holme-gårdsmølle i Ydby sogn; helt synes han ikke at have opgivet kvaksalveriet; men det siges dog i medicinalberetningerne, at han nu, da han måtte passe møllen, ikke mere havde så god tid til at praktisere; og hans virksomhed som møller blev ikke lang, thi han døde allerede 17. Juli 1830.

Med disse to undtagelser vendes tilbage til de lokale bondefødte benbrudslæger.

Anne Kjeldsdatter Schiøt af Lystrup i Randers amt var gift med gårdmand Jens Nielsen Schiøt, som i 1833 søgte om tilladelse for hende til at kurerere benbrud, åbne sår, bylder og udvortes skade; hun havde gjort det i de 18 år, de havde været gifte; pastor Buhl i Gjesing anbefalede hende, skønt han selv ikke kendte hende eller hendes duelighed, men hun var kendt af de fleste i hans sogne, og han havde ingen grund til at betvivle de vidnesbyrd, der var givet hende; der var desuden 3—4 mil til nærmeste læge; kapellanen anbefalede hende af samme grunde, men kendte hende heller ikke, da han kun havde været der i tre måneder; også herredsfogden og amtmanden anbefalede hende, dog med bemærkning om, at hun nylig var idømt 20 rdl. i bøde for kvaksalveri.

Kancelliet fandt ikke engang anledning til at sende sundhedskollegiet ansøgningen, men afslog den 10. September 1833.

Jens Sørensen er tidligere omtalt side 489 under Søren Jacobsen af Bækken.

Else Andersdatter Kudsk, husmand Christen Christensen's hustru i Ydby i Thisted amt, var lærling af den tidligere omtalte apoteker Ustvaldt; hun siger i alt fald i sin ansøgning 1846 om at måtte kurere benbrud,

sår, leddemods og seners forvridelse, at da hendes mand for 22 år siden havde fået en dårlig hånd, havde hun under apotekerens vejledning lært at forbinde den og lagt sig efter at læge sår og kurere benbrud, hvorfor hun snart blev bekendt og foretrukket for lægerne; herved har hun tjent brødet til sig, sin nu 82årige mand og 6 børn; selv er hun nu 60 år, har engang tidligere været straffet for kvaksalveri og er nu idømt vand og brød herfor, hvilket hun beder om eftergivelse af samt om tilladelse til at kurere. Tre sogneforstanderskaber med deres præster i spidsen anbefalede hende varmt; stiftsfysikus Willemoes der oftere havde stillet sig velvilligt forstående over for den slags ansøgninger, frarådede bestemt tilladelse, da hun omtales som en til drik overmåde hengiven person, hvis behandling uden skinner må føre til uheldige resultater; herredsfogden og amtmand Rosenørn, der også jævnligt stillede sig velvilligt i disse sager, frarådede lige så bestemt både eftergivelse af bøden og tilladelse, og begge dele blev afslåede 11. Marts 1847.

Muligvis er hun identisk med den tidligere omtalte (side 456) Mette Jensdatter af Serup på Thyholm; det er dog vist tvivlsomt, da der i akterne ikke tales herom; men i sundhedskollegiets forhandlinger 1845 omtales i medicinalberetningerne fra Viborg fysikat den bekendte Else Kudsk, nu boende i Ydby, der som bekendt i flere år, medens hun boede i Serup, havde bevilling til at kurere for udvortes skade, hvilken senere blev hende frataget; måske er det en forveksling. Serup ligger paa den sydligste del af Thyholm, Ydby lidt nord for Thyholm.

Jens Pedersen Grummesgaard er tidligere omtalt side 466 under P. C. J. Grummesgaard.

Christiane Jensen er tidligere omtalt side 490 under Søren Jacobsen af Bækken.

Mette Kirstine Kudsk, gift med husmand Anders

Sørensen Kudsk i Vivild i Randers amt, var født c. 1821. Hun siger, at hun har lært kunsten af sin meget kyn-
dige moder og efterhaanden erhvervet sig en del færdig-
hed i at behandle udvortes skade. I 1871 blev hun dømt
for kvaksalveri og søgte da om tilladelse til at behandle
benbrud, luksationer og udvortes skade i Rougsø, Søn-
derhald og Nørre herreder. Af fysikus Weis' erklæring
ses det, at hun ifølge attester 4 gange skal have reponeret
skulderbladet, som var af led (!), kureret en mand, på
hvem skulderbladet var slået fra og itu og halsbenet
brækket (!), 8 personer, på hvem foden var af led, og
på 14 dage en brudt og næsten knust arm. Om pastor
Gottlob's »heftige anbefaling« udtaler Weis, at han må
have været meget uheldig med de læger, som har været
genstand for hans iagttagelser, eller også må han have
anstillet disse med forudfattet uvilje. Præsten havde nemlig
i sin anbefaling skrevet, at der ikke så sjældent skrives
om den skade, som kvaksalverne anretter, men der ties
om al den nytte, som dygtige kvaksalvere stifter, ligesom
der ties offentlig om al den skade, der voldes ved mangen
en autoriseret læges ukyndighed og fejlgreb.

Da imidlertid alle autoriteter frarådede tilladelse, blev
denne afslået 17. Jan. 1872.

Jonas Christensen, husmand i Gjesager i Vejle
amt, søgte 1885 om at måtte behandle benbrud, udvendige
sår og beskadigelser, seneforstrækninger og ledsætninger,
anbefalet dertil af Vejle byråd samt flere sogneråd og
sognepræster; herredsfogden fandt intet derimod at erindre,
og amtet heller ikke, hvis det skete under samme vilkår
som for Johannes Poulsen's vedkommende (side 469), men
fysikus Black og sundhedskollegiet frarådede, og 3. Okt.
blev tilladelse afslået.

I 1888 søgte Jonas Christensen på ny, atter anbefalet
af Vejle byråd, 5 præster og 6 sogneråd og en mængde

underskrivere, deriblandt 12 slagtere i Vejle på rad. Fysikus Black bemærker, at hvis enhver af dem, der har underskrevet, sandfærdigt skulde gøre rede for, hvorpå de har støttet deres berettigelse til at anbefale det, vilde formentlig kun ganske enkelte kunne give en besked, der kunde tilfredsstille blot dem selv; de allerfleste vilde være nødte til at erklære, at de havde underskrevet, fordi så mange andre havde gjort det. Det vilde være interessant at forhøre hos Vejle byråd, der dog maa antages ikke at gaa efter folkesnak alene, på hvilken basis det havde grundet sin udtalelse, at Jonas Christensen »upåtvivlelig er i besiddelse af en ejendommelig dygtighed i den angivne retning«, så meget mere som det vilde være forunderligt, om samme byråd skulde være uvidende om, at han er under retslig tiltale for at have taget tre personer under kur lidende af hoftesygdom, som hos dem alle var blevet forværret ved den af ham instituerede behandling.

Denne gang frarådede amtet tilladelse, da Jonas Christensen fire gange var dømt for kvaksalveri og overbevist om ved sine kure at have indvirket skadeligt på patienternes helbred, hvorefter tilladelse blev afslået 15. Juni 1888.

Maren Christensen Siig af Brejning i Ringkøbing amt havde i mange år drevet kvaksalveri og var vel kendt af distriktslægen, men efter fysikus Holst's råd havde han aldrig grebet ind mod hende, da det bedste for hende vilde være at blive martyr; hun var tilmed ret forsigtig og henviste i alvorligere tilfælde til lægerne. I 1907 blev hun tiltalt og idømt 50 kr. i bøde for at have kureret en feriedrengs brækkede arm således, at han var blevet invalid for livstid. Et stort antal af egnens beboere søgte da om, at hun måtte få tilladelse til at behandle benbrud o. lign.; de havde aldrig tidligere hørt, at hun havde taget fejl. Bevægelsen var mest udgaaet fra den religiøse sekt »Bornholmerne«, hvortil hun hørte. Under sagen blev det op-

lyst, at skønt hun i domsakterne kaldtes ugift, havde hun været gift og var blevet skilt fra manden; og når defensor havde omtalt hendes uplettede vandel og den uhyre anseelse hun nød på egnen, måtte det dog bemærkes, at hun efter skilsmissen havde fået to uægte børn.

Af alle autoriteter blev andragendet bestemt frarådet og derefter afslået 2. April 1908.

Christen Jensen er født 16. April 1876 og var ungkarl i Bratbjerg i Tranum sogn, da han i 1902 blev idømt en bøde på 50 kr. for kvaksalveri, hvorefter 359 af egnens beboere søgte om tilladelse for ham til at hjælpe ved benbrud og anden legemsskade med åbne sår; sagen passerede ikke sundhedskollegiet, men afslag blev givet 22 Aug. 1902. I 1911 blev han atter dømt for kvaksalveri og herredernes sogneraadforeninger søgte da om tilladelse for ham til at praktisere som benbruds- og sår læge, men fik afslag 10. Okt. 1911; i 1912 forsøgte han selv sin lykke; den konst. stiftsfysikus udtalte da om ham, der har tilnavnet »Mand«, at han ifølge de ham overgæede domme i nogle tilfælde har gjort stor skade; hvor der har været lejlighed til at kontrollere anbefalingernes udsagn om fortrinlig nytte, har det vist sig, at snart er der overdrevet, snart forvansket, snart ligefrem anført usandhed. Selv mener Christen Jensen, hvis forfædre i tre led har været kvaksalvere (han er vistnok søn af den side 489 omtalte Jens Sørensen), at han er dygtigere end nogen læge; fysikus oplyser, at hans behandling i et tilfælde har ført til, at et ben måtte amputeres, og at i et andet en pige mistede to fingre og en del af haanden. Andragendet blev afslået 30. Dec. 1912 med den tilføjelse, at fremtidige ikke vilde blive besvarede.

Foruden de her omtalte 37 benbrudslæger med og uden privilegium har ca. 20 andre i Jylland bosiddende

mænd og kvinder helt op til nutiden i henhold til § 6 søgt om bevilling til at kurere, dels sygdomme i almindelighed og da i regelen som homøopater, dels enkelte bestemte sygdomme som gigt, krampe, slag, bid af gale hunde, sårede brystvorter m. fl., men næsten altid fået afslag, undertiden med den bemærkning af sundhedskollegiet, at de anvendte midler var så almindelige, at der ingen grund var til en særlig tilladelse; en sådan er dog i flere tilfælde givet, ikke alene i men ogsaa uden for Jylland, for en enkelt, tidligere meget udbredt sygdoms vedkommende, hovedskurv, da den krævede et dagligt tilsyn og pleje, som en fjerntboende læge ikke kunde påtage sig; en sådan tilladelse er givet så sent som i 1867.
